

**Σχολιασμός επί της εισηγήσεως του Θεοφιλεστάτου Επισκόπου
Χριστουπόλεως Μακαρίου με θέμα «Τὸ ἐκκλησιαστικὸν πρόβλημα τῆς
Οὐκρανίας» κατὰ τὴν «Σύναξιν τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμνικοῦ θρόνου»¹**

**I. Η αποκατάσταση των γεγονότων των 11-15 αιώνων: εκδοχή του Επισκόπου
Μακαρίου**

I. 1. Περί του τίτλου του Μητροπολίτου Ρωσίας

Σχεδόν στην αρχή της εισηγήσεώς του ο Επίσκοπος Μακάριος διατείνεται ότι στο «Τακτικόν» του Αλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ ο θρόνος της Μητροπόλεως Κιέβου έφερε τον τίτλο «Μητρόπολις Κιέβου καὶ πάσης Ρωσσίας». Πρόκειται ίσως για την Notitia 11 των επισκοπικῶν θρόνων, σύμφωνα με την αρίθμηση του Jean Darrouzes, όπου, όμως, ο τίτλος του Μητροπολίτου περιορίζεται σε μια μόνο λέξη: «Ρωσσίας». Με απλά λόγια, δεν υπήρχε κατὰ τον 11 αιώνα «ὁ Μητροπολίτης Κιέβου», αλλά «ὁ Μητροπολίτης Ρωσσίας».

Παρά τον Επίσκοπο Μακάριο, αρχικῶς από τον τίτλο του Μητροπολίτου Ρωσσίας έλειπε και η λέξη «πάσης». Προσετέθη μόνο τη δεκαετία 50— 60 του 12^{ου} αιώνα, το οποίο κάθε άλλο παρά τυχαίο ήταν: λίγο πριν, το 1147 η Σύνοδος Επισκόπων της Νότιας Ρωσίας, άνευ συνεννοήσεως με την Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, προέβη σε εγκατάσταση ως Μητροπολίτου Κιέβου ενός Κλήμεντος Σμολιάτιτς, η οποία δεν βρήκε σύμφωνους τους Επισκόπους της Νότιας, της Δυτικής και της Βορειοανατολικῆς Ρωσίας με αποτέλεσμα να προκληθεί μια σοβαρότατη ταραχή, η οποία έληξε έν πολλοῖς το 1156 με την έλευση στη Ρωσία του Μητροπολίτου Κωνσταντίνου Α΄ από την Κωνσταντινούπολη. Τελικά δε η

---

¹ Κατὰ την προετοιμασία του κειμένου χρησιμοποιήθηκε η μελέτη του Ιερέα Μιχαήλ Ζελτόφ με θέμα «Ιστορικοκανονικά ερείσματα ενότηας της Ρωσικῆς Εκκλησίας» στο περιοδικό «Tserkon i vremya», 2018, № 3, Σ. 29-95).

ταραχή αντιμετωπίσθηκε μόνο από τον Κωνσταντινούπολεως Λουκά Χρυσοβέργη. Αυτός ήταν εκείνος, ο οποίος, κατά πάσα πιθανότητα, προσέθεσε και το «πάσης» στον τίτλο του Μητροπολίτου Κιέβου, προκειμένου να τονισθεί η ενότητα της Εκκλησίας όλων των επαρχιών της Ρωσίας. Είναι αδύνατο παρά να παρατηρήσει κανείς την ιστορική ειρωνεία ότι το 12^ο αιώνα το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολεως ήταν εκείνο, το οποίο δεν άφησε να αποσχισθούν οι επαρχίες της μελλοντικής Ουκρανίας, με επικεφαλής τον «αυτοκέφαλο» Μητροπολίτη Κλήμεντα, από τις επαρχίες των περιοχών Νοβογραδίου, Ροστόβ και Σουζδαλίου - δηλαδή της μελλοντικής Μόσχας - Σμολένσκ και Πόλοτσκ, ενώ έδιωξε τον Κλήμεντα από το Κίεβο κανείς άλλος από τον Μεγάλο Ηγεμόνα Γιούρι Ντολγκορούκι, στον οποίο η παράδοση αποδίδει την ίδρυση της Μόσχας.

1. 2. Περί «αντικανονικής» μεταφοράς της έδρας της Μητροπόλεως στη Μόσχα

Παραλείπει αυτά τα γεγονότα ο Επίσκοπος Μακάριος, διότι κατ'αυτόν, μόνο «κατά την έπιδρομή τών Μογγόλων (1237 – 1340) ή άκμάζουσα Μητρόπολη Κιέβου υπέστη τὸ πρῶτο μεγάλο πλήγμα στην ιστορία της». Δεν έτυχαν προσοχής από τον Θεοφιλέστατο ομιλητή ούτε οι εξελίξεις γύρω από την εγκατάσταση του «ρουσίν» Ιλαρίωνα ως Μητροπολίτου τον 11^ο αιώνα, ούτε το προαναφερθέν σχίσμα της Εκκλησίας της Ρωσίας το 12^ο αιώνα μετά την εγκατάσταση του Κλήμεντος Σμολιάτις, αλλά ούτε και οι βαρύτεροι αδελφοκτόνοι πόλεμοι 1130 – 1230, όπου το Κίεβο εθεωρείτο το πρώτο βραβείο με αποτέλεσμα να καταλήξει συχνά σε πεδίο βιαιοτήτων μέχρι και τις λεηλασίες το 1169 και το 1203.

Αντί αυτού, αρχίζει και πλάθει μια αφελή στην απλότητά της και αναξιόπιστη από ιστορικής απόψεως εικόνα μεταφοράς της έδρας του Μητροπολίτου Κιέβου από το Κίεβο στη Μόσχα, αφιερώνοντας σε αυτά αρκετό χώρο. Όπως ισχυρίζεται, όταν κατόπιν λεηλασίας της Μητροπόλεως Κιέβου από τους Μογγόλους «ή πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ της μετακινήθηκε πρὸς τὸ Βορρά», οι Μητροπολίτες Κιέβου, με άδεια

του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μετέβησαν και εγκαταστάθηκαν στο Βλαδίμηρο. Αλλά, στη συνέχεια, όπως θεωρεί ο εισηγητής, όλα δεν πήγαν καλά: οι Μητροπολίτες Κιέβου μετέφεραν την έδρα τους από το Βλαδίμηρο στη Μόσχα, κάτι το οποίο δεν έγινε πλέον «μέ τήν ἔγκριση καὶ εὐλογία τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τῆς Μητροπόλεως, πὸν ἦταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο». Ταῦτα πάντα, όπως πιστεύει ο Επίσκοπος Μακάριος, δεν ανέπαινε «τοὺς ἡγεμόνες τοῦ νότου...τοὺς Ἐπισκόπους, τὸν κλῆρο καὶ τὸ λαὸ τῶν περιοχῶν τῆς λεγομένης Μικρᾶς Ρωσσίας».

Το μόνο πού απομένει είναι να εκφράσουμε τη λύπη σχετικά με την αδυναμία του Θεοφιλεστάτου συντάκτη να συνδέσει αριθμούς και γεγονότα. Ο πρώτος Μητροπολίτης Κιέβου, ο οποίος το μεγαλύτερο μέρος της Πρωθιεραρχίας του έμεινε στην περιοχή Βλαδιμήρου και Σουζδαλίου ήταν ο Κύριλλος Β' (Γ') (χρημάτισε Μητροπολίτης από το 1234, ενεκρίθη από τον Κωνσταντινουπόλεως το 1246-1247, κατ'εξοχήν στην περιοχή Βλαδιμήρου Σουζδαλίου έμεινε από το 1250 έως το 1273 και μετέπειτα το 1280, όπου και απεβίωσε στις 6 ή 7 Δεκεμβρίου στο Περεγιασλάβλ Ζαλέσκι). Ο επόμενος Μητροπολίτης Μάξιμος, από το 1283 έως το 1299, ποιόμενε κυρίως από το Κίεβο, αλλά περίπου το 1300 μετέφερε την έδρα του στο Βλαδίμηρο, όπου και έμεινε μέχρι την κοίμησή του το 1305. Εκείνο το διάστημα καταργήθηκε η επαρχία Βλαδιμήρου, ενώ το έδαφός της υπήχθε στην περιφέρεια του Μητροπολίτου. Διάδοχος του Αγίου Μαξίμου ο Άγιος Πέτρος, με καταγωγή από το Βολύν, κατόπιν εγκαταστάσεώς του από Κωνσταντινουπόλεως ως Μητροπολίτης και ελεύσεως στη Ρωσία το 1308, έμεινε στο Κίεβο μόλις ένα χρόνο, και το 1309 ήδη κατέστησε το Βλαδίμηρο ως μόνιμη κατοικία του, από όπου το 1325 μετακόμισε στη Μόσχα, όπου και απέθανε το 1326. Ο επόμενος Μητροπολίτης, Έλληνας το γένος, Άγιος Θεόγνωστος, απεστάλη στη Ρωσία από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως το 1328 και το ίδιο έτος εγκαταστάθηκε στη Μόσχα, από όπου και ποιόμενε έως το θάνατό του το 1355. Η περίπτωση αυτού έχει ιδιαίτερη σημασία: ο Άγιος Θεόγνωστος δεν είχε αρχικῶς σχέσεις με τη Ρωσία, αλλά εκπλήρωνε

εντελώς το θέλημα της Κωνσταντινουπόλεως, ωστόσο σκοπίμως κατευθύνθηκε στη Μόσχα, κάτι το οποίο πλήρως διαλύει τις αβάσιμες υποψίες του Επισκόπου Μακαρίου. Τα τελευταία του χρόνια εις Επίσκοπο Βλαδιμήρου χειροτόνησε το στενό του βοηθό (ουσιαστικά βικάριο) και, στο μέλλον, διάδοχό του τον Αλέξιο. Έν τούτοις, μεγαλύτερη σημασία έχει κάτι άλλο: το 1354 εξεδόθη Συνοδικό Γράμμα, στο οποίο ο ίδιος Επίσκοπος Μακάριος επίσης παραπέμπει, κα το οποίο πραγματεύεται το θέμα μεταφοράς της έδρας του Κιέβου. Το έν λόγω Γράμμα εξεδόθη με αφορμή την εγκατάσταση από τον Κωνσταντινουπόλεως Άγιο Φιλόθεο Κόκκινο νέου Μητροπολίτου, του εκλεγέντος από τον Άγιο Θεόγνωστο ως διάδοχός του, εκείνου του Αλεξίου, γεννήματος και θρέμματος και κατοίκου της πόλεως Μόσχας. Το Γράμμα αναφέρεται στη μεταφορά της κατ'εξοχήν καταμονής του Μητροπολίτου Κιέβου και πάσης Ρωσίας «έν τῷ Βλαντιμοίρω ... ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως εις αἰῶνα τὸν ἅπαντα».

Σημειωτέον, ότι η έδρα του Μητροπολίτου Κιέβου ευρίσκετο στη Μόσχα από το 1325, δηλαδή τη στιγμή της εκδόσεως του ως άνω Γράμματος, σχεδόν εδώ και τριάντα χρόνια. Ο Άγιος Φιλόθεος, ο οποίος εξέδωσε αυτό, ήταν άριστα ενημερωμένος περί τούτων και περί του ότι ο Άγιος Αλέξιος, ο οποίος τυπικά κρατούσε τον τίτλο «Κιέβου και Βλαδιμήρου», ουσιαστικά διέμενε στη Μόσχα. Πολύ δε περισσότερο, ακριβώς τούτο και εννοεί το Γράμμα του Αγίου Φιλοθέου, ώστε δεν ευσταθεί κάθε ισχυρισμός περί της «αντικανονικότητας» της μεταφοράς της έδρας του Κιέβου στη Μόσχα. Υπάρχει άλλος πού καλύτερα από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως (και, ειδικότερα δε τον Επίσκοπο Χριστουπόλεως) δύναται να γνωρίσει, διατί έδρες των τιτουλαρίων Μητροπολιτών και Επισκόπων τάδε εντοπίζονται σε εντελώς διαφορετικό γεωγραφικό χώρο;

Ο τίτλος «Βλαδιμήρου» υποδήλωνε το αδιάρρηκτο της σχέσεως με την κατοχή των ύπατων ηγεμονικών δικαιωμάτων από τους μεγάλους ηγεμόνες Βλαδιμήρου (ακριβώς άδεια διοικήσεως της μεγάλης ηγεμονίας με αυτό τον τίτλο ελάμβαναν

στην Ορδή οι Ρώσοι ηγέμονες). Από το 1328 μεγάλοι ηγεμονες Βλαδιμήρου ήταν οι Μοσχοβίτες ηγεμόνες Ιωάννης Ντανιλόβιτς Καλιτά και μετέπειτα τα παιδιά του ο Συμεών Ιβάνοβιτς Γκόρντυ και ο Ιωάννης Ιβάνοβιτς Κράσνυ. Μόλις για τριετία από το 1360 έως 1362 παρέδωσε η Ορδή τη μεγάλη ηγεμονία Βλαδιμήρου στον ηγεμόνα Νίζνι Νόβγκοροντ, για να επανέλθει από το 1362 στους Μοσχοβίτες ηγεμόνες και μετατραπεί σε πατρική κληρονομιά, δηλαδή κληρονομικό αναφαίρετο κτήμα. Μετά από άλλο ένα τέταρτο του αιώνα προσαρτήθηκε πλήρως στη Μοσχοβίτικη ηγεμονία. Ωστόσο, ολοφάνερο είναι ότι κατά το ήμισυ του 14 αιώνα ως δεύτερη έδρα της Μητροπόλεως Κιέβου επισήμως θα μπορούσε να είναι μόνο το Βλαδίμηρο, ως πρωτεύουσα της μεγάλης ηγεμονίας.

Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμη μετά από αιώνες στον τίτλο των τσάρων της Ρωσίας, π.χ. του Μιχαήλ Θεοδώροβιτς, η αναφορά του «Βλαδιμήρου» προηγείτο εκείνης του «Μόσχας», και μόνο με την τροποποίηση του τίτλου, κατόπιν εντάξεως στο κράτος της Ρωσίας του Κιέβου και της αριστερής όχθης του Δνεπίερου επί του τσάρου Αλεξίου Μιχαΐλοβιτς, αυτή κατέβη στην τρίτη θέση μετά από «Μόσχας» και «Κιέβου». Ένα άλλο ενδιαφέρον γεγονός που καταγράφεται αποτελεί η συζήτηση το 1588 μεταξύ του Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμία Β' και των Ρωσικών αρχών σχετικά με το ενδεχόμενο μετακομίσεως του στη Ρωσία: ο Ιερεμίας, ταλαιπωρημένος από ατέρμονες κακουχίες στην Κωνσταντινούπολη, ήταν πρόθυμος να μείνει Πατριάρχης στη Ρωσία. Η Ρωσική πλευρά ως κατοικία του πρότεινε το Βλαδίμηρο, υπονοώντας ότι κοντά στον αφέντη στη Μόσχα θα έμεινε ο Μητροπολίτης Ιώβ, ενώ ο Ιερεμίας δεχόταν να γίνει Ρώσος Πατριάρχης μόνο υπό τον όρο να έχει κατοικία στη Μόσχα. Ιδιαίτερη θέση του Βλαδιμήρου βρήκε απήχηση και στην περαιτέρω εκκλησιαστική ιστορία: ο εκκλησιαστικός τίτλος «Βλαδιμήρο» δεν χορηγείτο μέχρι τη Συνοδική εποχή, αλλά τον κρατούσε ο Μητροπολίτης και στη συνέχεια ο Πατριάρχης πάσης Ρωσίας, ενώ ο Επίσκοπος με κατοικία στο Βλαδίμηρο και Σουζδάλιο εθεωρείτο «Σουζδαλίου». Έτσι ακριβώς

εξηγείται η αναφορά του «Βλαδιμήρου» στο Γράμμα του 1354. Μάλιστα μετά από εκατό χρόνια αυτό επιβεβαίωσε ο Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος Σχολάριος, ο οποίος απαντώντας στις ερωτήσεις του Δεσπότη Σερβίας Γεωργίου, τόνισε ότι η έδρα του Κιέβου ευρίσκεται «έν Μοσκοβία» (sic!), επειδή η πόλη του Κιέβου ήταν «λατινοκρατούμενη», δηλαδή έγινε μέρος Ρωμαιοκαθολικού κράτους.

Μία άλλη παρατήρηση: ποιοί είναι άραγε αυτοί οι δυσαρεστημένοι με τη μεταφορά της έδρας της Μητροπόλεως στο Βορρά «*ήγεμόνες του νότου*»; Προφανώς, με αυτό τον παραπλανητικό όρο ο ομιλητής προσδιορίζει τους άρχοντες αυτών των περιοχών του 14^{ου} αιώνα, δηλαδή τους ειδωλολάτρες ηγεμόνες των Λιθών (Γκεντεμίν και Όλγκερντ) και τους Ρωμαιοκαθολικούς άρχοντες (Καζίμηρο τον Μεγάλο, τον κραλη Βλαντισλάβ Γιαγκαΐλο, τον μεγάλο ηγεμόνα των Λιθών Βιτόβτ και τον κραλη Καζίμηρο Γιακελόντσικ). Η σύσταση στο μέλλον των Μητροπόλεων Γαλικίας και Λιθών έγινε κατόπιν πίεσεως ακριβώς αυτών των ηγεμόνων.

I. 3. Το ζήτημα των Μητροπόλεων Γαλικίας και Λιθών το 14^ο αιώνα

Στη συνέχεια ο Επίσκοπος Μακάριος μεταβαίνει στο θέμα των Μητροπόλεων Γαλικίας και Λιθών. Οι απόψεις του Θεοφιλεστάτου εισηγητή για την πορεία τους δεν διακρίνονται για αξιοπιστία. Έτσι διατείνεται ότι «*στis αρχές του 14^{ου} αιώνα, στην περιοχή της Μικρᾶς καὶ τῆς Μεγάλῃς Ρωσσίας καταγράφονται τρεῖς Μητροπόλεις: Μητρόπολη Κιέβου και πάσης Ρωσσίας με ἔδρα τῆ Μόσχα, ἡ Μητρόπολη Γαλικίας, πού περιελάμβανε τίς περιοχές βόρεια τῶν Καρπαθίων, τίς οποίες σήμερα μοιράζονται ἡ Πολωνία καὶ ἡ Οὐκρανία, μεταξύ αὐτῶν καὶ τὸ Κίεβο, καὶ ἡ Μητρόπολη Λιθῶν ἢ Λιθουανίας*». Εξαιρετικό δείγμα της αμέλειας του εισηγητή έναντι των λεπτομερειών της εκθέσεώς του αποτελεί ο ισχυρισμός περί τοποθεσίας του Κιέβου «*στis περιοχές βόρεια τῶν Καρπαθίων*». Το ίδιο ισχύει και για την φερομένη υπαγωγή του Κιέβου στην Μητρόπολη Γαλικίας: «*τὸ Κίεβο, ἦταν μέρος ἄλλοτε τῆς Μητροπόλεως Γαλικίας καὶ ἄλλοτε τῆς Μητροπόλεως Λιθουανίας*». Και

όμως καθ'όλη τη διάρκεια της βυζαντινής εποχής ουδέποτε το Κίεβο υπαγόταν στη Μητρόπολη Γαλικίας.

Η Μητρόπολη των Λιτβών εμφανίζεται κατά το ήμισυ της δεκαετίας 1310 στα πλαίσια ενός σχεδίου βαπτίσματος της ειδωλολατρικής Λιθουανίας με διάρκεια ζωής μόλις μια δεκαετία. Όμως κατά την επίθεση εις βάρος των γαιών της Ρωσίας το διάστημα 1310–1320 στη μεγάλη ηγεμονία των Λιτβών προσαρτήθηκαν οι ηγεμονίες Ντρουσκ, Βίτεμποςκ, Μινσκ, Πινσκ, Τούροβ και Σλουτσκ, περί το 1360 η ηγεμονία Μπριανσκ, γύρω στο 1362 η ηγεμονία Κιέβου, τη δεκαετία του 1360 η ηγεμονία Τσερνίγκωβ και το διάστημα 1340–70 το Βολύν. Αρχικῶς οι αρχές των Λιτβών αποπειράθηκαν δημιουργήσουν την οικεία τους Μητρόπολη με έδρα το Κίεβο. Προς επίτευξη αυτού του σκοπού οργανώθηκε η εγκατάσταση εκεί του Μητροπολίτου Θεοδώρητου από τον Πατριάρχη Τυρνόβου το έτος 1352. Η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατεδίκασε απεριφράστως την ἐν λόγω πράξη και καθαίρεσε τον Θεοδώρητο, και όμως το 1354, προς ανταπόκριση στο αίτημα του μεγάλου ηγεμόνα των Λιτβών Όλγκερντ, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως προέβη σε χειροτονία του Μητροπολίτου Λιτβών Ρωμανού. Άλλωστε, παρά τις αντιλήψεις του Επισκόπου Μακαρίου, τούτο δεν οδήγησε σε διαμελισμό των επαρχιών της Ρωσίας σε «τρεις Μητροπόλεις», επειδή πολύ σύντομα ο Ρωμανός άρχισε να διεκδικεί την εξουσία ἐφ'όλης της Εκκλησίας της Ρωσίας, των βορειοανατολικών επαρχιών μηδέ εξαιρουμένων. Αυτό προκάλεσε διαφορά, η οποία έπαυσε μόνο με το θάνατο του Ρωμανού τον χειμώνα 1362/63, και αμέσως μετά ο Κωνσταντινουπόλεως Άγιος Φιλόθεος Κόκκινος εξέδωσε σειρά εγγράφων, με τα οποία κατήργησε τη Μητρόπολη Λιτβών. Το 1375 ξέσπασε μια νέα σύγκρουση: ένας λόγιος Βούλγαρος ονόματι Κυπριανός χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Κιέβου, Ρωσίας και Λιτβών από τον Κωνσταντινουπόλεως, παρόλο που ο Άγιος Αλέξιος, ο οποίος διέμενε στη Μόσχα, εξακολουθούσε να φέρνει τον τίτλο «Κιέβου και πάσης Ρωσίας» (ο Κυπριανός θα έπρεπε να αναλάβει τη Ρωσική Εκκλησία μετά το θάνατο του Αλεξίου, είτε θα τον

καθαιρούσε, εάν συνέτρεχαν ουσιαστικοί λόγοι). Αρχισε περίοδος μίας παρατεταμένης συγχύσεως με αποτέλεσμα ο Άγιος Κυπριανός το 1390 για δεύτερη φορά να έλθει στη Μόσχα (πρώτη φορά ήταν το 1381-1382) και να επανενώσει υπό την αρχή του όλες τις επαρχίες της Ρωσίας (εκτός των δύο επαρχιών, των υπαγομένων υπό τη Μητρόπολη Γαλικίας). Αυτό συνέχισε μέχρι το θάνατό του το 1406. Διάδοχος του Αγίου Κυπριανού ο Άγιος Φώτιος, Έλληνας το γένος, χειροτονήθηκε το 1409 και έφθασε στη Μόσχα το 1410. Όπως και ο Άγιος Κυπριανός διατέλεσε επικεφαλής όλων των επαρχιών της Ρωσίας, τόσο της βόρειας και βορειοανατολικής, όσο και της μεγάλης ηγεμονίας των Λιθών. Άλλωστε, κατά την Πρωθιεραρχία του οι Λιθουανικές αρχές κατέβαλαν μία άλλη προσπάθεια να εξασφαλίσουν τη χειροτονία του οικείου αυτών Μητροπολίτου, ο οποίος στο τέλος του 1415 αναδείχθηκε ο Γρηγόριος Τσάμπλακ. Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως κινήθηκε άμεσα με καθαίρεση και αναθεματισμό του Γρηγορίου Τσάμπλακ, ενώ με το θάνατό του το 1419 ή 1420 όλες οι επαρχίες της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένης και της Γαλικίας, επανενώθηκαν υπό τη μία αρχή του Αγίου Φωτίου.

Η Μητρόπολη Γαλικίας πρωτοεμφανίσθηκε περί το 1302-1303, για να λειτουργήσει μόνο μέχρι το 1307, όταν το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως την υπέταξε και πάλι υπό τη δικαιοδοσία της μίας ενιαίας Μητροπόλεως πάσης Ρωσίας με επικεφαλής τον Άγιο Πέτρο (δηλαδή, εκείνο, ο οποίος για πρώτη φορά πήγε και εγκαταστάθηκε στη Μόσχα). Το σχέδιο συστάσεως της Μητροπόλεως Γαλικίας επαναφέρθηκε το 1331, αλλά δεν έγινε πραγματικότητα. Μετά από μια δεκαετία εμφανίζεται και πάλι και περίπου μεταξύ 1342 και 1346 ο Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας, γνωστός για τις διώξεις εις βάρος του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά και της διδασκαλίας του, πράγματι επανίδρυσε τη Μητρόπολη Γαλικίας. Και όμως, το 1347 ήδη, ο Πατριάρχης Ισίδωρος Α΄ ακύρωσε όλες τις αποφάσεις του προκατόχου του, της επανιδρύσεως της Μητροπόλεως Γαλικίας μηδέ εξαιρουμένης.

Το αυτοκρατορικό χρυσόβουλο Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού, το οποίο πραγματεύεται το έν λόγω θέμα, οι πράξεις της Συνόδου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με επικεφαλής τον Ισιδωρο Α΄ και Γράμματα τινά του ιδίου Πατριάρχου, τονίζουν ότι η απόφαση αποσχίσεως της Μητροπόλεως Γαλικίας από την υπόλοιπη Ρωσία ελήφθη «*διὰ τὴν κακογνωμίαν τοῦ χρηματίσαντος πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*», ήταν «*ἔξω τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*», και επομένως ο Αυτοκράτορας και η Σύνοδος Ιεραρχίας την ακυρώνουν και ορίζουν τη Ρωσική Εκκλησία να επανέλθει στην ενότητα υπό την αρχή του ενός Προκαθημένου, τηρουμένων «*τῶν ἐκ παλαιοῦ νενομισμένων ἐθίμων εἰς τὴν τοιαύτην χώραν τῆς πάσης Ρωσίας*». Ὅπως γράφουν οι πατέρες της Συνόδου 1347 (σημειωτέον ότι είναι οι ίδιοι, οι οποίοι ἔθεσαν τέρμα στις διώξεις κατα του παλαμισμού και τον καθιέρωσαν ως επίσημη εκκλησιαστική διδασκαλία!), «*ἔθνος τῶν Ρώσων, χρόνος ἤδη μακρὸς εἰς τετρακοσίους ἔγγυς ἐξήκων, ἓνα μητροπολίτην γνωρίζον*». Συνεπώς, όχι μόνο η όχι τόσο η απόρριψη της φυσιογνωμίας του Ιωάννη ΙΔ΄ Καλέκα, όσο το ίδιο το γεγονός της ιστορικής ενότητας της Ρωσικής Εκκλησίας αποτέλεσε βασικό επιχείρημα για τους συντάκτες των προαναφερθέντων κειμένων κατά την αντιμετώπιση του ζητήματος καταργήσεως της αυτοτελούς Μητροπόλεως Γαλικίας.

Ἐν τούτοις, το 1371 επανασυγκροτεῖται η Μητρόπολη Γαλικίας και αυτή τη φορά κατόπιν απαιτήσεως του Πολωνού κράλεως Καζιμήρου Γ΄, ο οποίος διαφορετικά απειλούσε με βίαη επιβολή του Ρωμαιοκαθολικισμού στους πληθυσμούς των Ορθοδόξων περιοχών της Ρωσίας, οι οποίες περιήλθαν υπό την κυριαρχία της Πολωνίας. Αυτή η τρίτη «εκδοχή» της Μητροπόλεως Γαλικίας είχε λίγο-πολύ σημαντική διάρκεια ζωής, αλλά ήδη το 1420 ο Μητροπολίτης Κιέβου και πάσης Ρωσίας Ἅγιος Φώτιος πραγματοποιούσε ποιμαντική επίσκεψη στο Γάλιτς, κάτι το οποίο αποδεικνύει ότι η Μητρόπολη με ἔδρα την πόλη αυτή ἔπαυσε πλέον να υπάρχει και πάλι.

Επομένως, απέχει μακράν της πραγματικότητας η εικόνα των «τριών Μητροπόλεων» «στήν περιοχή τῆς Μικρᾶς καὶ τῆς Μεγάλης Ρωσίας», την οποία αναπαράγει ο Επίσκοπος Μακάριος: η Μητρόπολη της Γαλικίας, παρόλο που ιδρύθηκε μόνο με την τρίτη προσπάθεια, τελικά ουσιαστικά καταργήθηκε επί του Αγίου Φωτίου· η δε Μητρόπολη των Λιτβών υπήρχε περίπου μια δεκαετία εντός των γνησίων ορίων της Λιθουανίας, αλλά στη συνέχεια και αυτή έπαυσε να υπάρχει. Ενώ με την επέκταση της μεγάλης ηγεμονίας των Λιτβών εις βάρος των πρώην περιοχών της Ρωσίας απέτυχαν όλες οι προσπάθειες οργανώσεως της οικείας Μητροπόλεως γι'αυτά τα εδάφη. Αξιοσημείωτο ότι αυτή την περίοδο η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατέβαλε προσπάθειες προς διαφύλαξη της ενότητας της Μητροπόλεως της Ρωσίας.

1. 4. Περί «αντικανονικής» εγκαταστάσεως του Μητροπολίτου Ιωνά

Σε αυτό το σημείο ο Θεοφιλέστατος εισηγητής, αποσιωπώντας τα προηγούμενα, αμέσως μεταβαίνει στην εγκατάσταση του Μητροπολίτου Ιωνά. Έν τω μεταξύ, αυτά τα γεγονότα αποτελούν κλειδί για την κατανόηση των γενομένων όχι μόνο κατά τον 15^ο αλλά και κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα. Μετά την τελευταία του Μητροπολίτου Κιέβου Φωτίου το καλοκαίρι 1431 ο Κωνσταντινουπόλεως δεν περίμενε να έρθει ο υποψήφιος από την Μόσχα, προκειμένου να πληρώσει τον έν χρεία θρόνο, αλλά προέβη σε χειροτονία του υποψηφίου του μεγάλου ηγεμόνα των Λιτβών Σβιντριγαΐλο Επισκόπου Σμολένσκ Γερασίμου, του οπαδού της ενώσεως με τους Ρωμαιοκαθολικούς. Δεν πρόλαβε ο Μητροπολίτης Γεράσιμος να προχωρήσει σε εμφανή βήματα προς την κατεύθυνση υπογραφής της συνίας, διότι υποψιαζόμενος αυτόν για μυστικές σχέσεις με τους πολιτικούς αντιπάλους του ο Σβιντριγαΐλο τον έκαψε ζωντανό το καλοκαίρι 1435. Ο θρόνος του Κιέβου χήρευσε και πάλι.

Αυτή τη φορά η Κωνσταντινούπολη ούτε καν περίμενε υποψήφιο από την Μητρόπολη Κιέβου, αλλά εγκατέστησε στον θρόνο του Κιέβου εντελώς άσχετο μα

αυτή τη Μητρόπολη Έλληνα το γένος Ισίδωρο, ένα ένθερμο οπαδό της ουνίας και δυναμικό μέτοχο των διαπραγματεύσεων με τη Ρώμη. Παρά την ανοικτή δυσαρέσκεια του μεγάλου ηγεμόνα Μοσχοβίας Βασιλείου Β΄ για τη μη συνεννόηση από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως της πράξεως αυτής με την ίδια τη Μητρόπολη, πιστή στους εκκλησιαστικούς κανόνες η Μόσχα «μετά τιμῆς» υποδέχθηκε τον Ισίδωρο και δεν αμφισβητούσε το διορισμό του. Από τη Μόσχα ο Ισίδωρος σύντομα αναχώρησε για τη Φερράρα, όπου, σύμφωνα με την παπική βούλα, συνεκαλεῖτο η ενωτική Σύνοδος. Στη Σύνοδο ο Ισίδωρος ενεργούσε ως έμπιστος του βυζαντινού αυτοκράτορα και υπήρξε τόσο δραστήριος ώστε τον Αύγουστο 1439 διορίζεται παπικός λεγάτος για τη Λιθουανία, τη Λιβονία, τη Ρωσία και τη Λεχία (Πολωνία) με σκοπό την εφαρμογή των συνοδικών αποφάσεων περί ουνίας, ενώ στο τέλος της χρονιάς προήχθη σε καρδινάλιο. Τον Μάρτιο 1441 ο Ισίδωρος έφθασε στη Μόσχα. Στην πόλη εισήλθε υπό την ιδιότητα του παπικού καρδινάλιου και λεγάτου, προπορευομένου του λατινικού σταυρού, και στην πρώτη λειτουργία στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου μημόνευσε τον Πάπα Ρώμης Ευγένιο ως επικεφαλής της ενωμένης Εκκλησίας ορίζοντας και την πανηγυρική ανάγνωση της παπικής βούλας με έκθεση των συνοδικών αποφάσεων της Φερράρας-Φλωρεντίας. Η Ορθόδοξη Μόσχα απέρριψε την «παπική γραφή». Ο ηγεμόνας Βασίλειος Β΄ οργάνωσε συζήτηση μεταξύ του Ισίδωρου και των αντιπάλων της ουνίας, κατόπιν της οποίας ο Ισίδωρος συνελήφθη ως προδότης της οικείας αυτού Εκκλησίας που τόλμησε «ἵνα μᾶς παραδώσῃ καὶ ὑποδουλώσῃ τῇ, ἐξαιτίας πολλῶν αἱρέσεων, ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἀφωρισμένη ἐκκλησία τῆς Ρώμης» και τοποθετήθηκε στην Ιερά Μονή Τσουντοφ μέχρι την έκδοση της τελικής αποφάσεως. Σύμφωνα με τους κανόνες, ο Κωνσταντινουπόλεως ήταν εκείνος, ο οποίος έπρεπε να κρίνει την τύχη του, αλλά σύντομα αποδείχθηκε ότι και αυτός ήταν σαφής υποστηρικτής της ουνίας. Ουσιαστικά, προσάπτοντας κατηγορία της αιρέσεως στον Μητροπολίτη Ισίδωρο, η Μόσχα κατηγορούσε για το

ίδιο τις κοσμικές και τις εκκλησιαστικές αρχές της Κωνσταντινουπόλεως, οι οποίες ευρίσκονταν σε «ουνιτική συμφωνία». Προκειμένου να απαλλαχθούν από τον Ισίδωρο, οι αρχές τον άφησαν να δραπετεύσει από τη φυλακή και να εγκαταλείψει τα όρια της μεγάλης ηγεμονίας Μοσχοβίας. Κατ'αρχάς ο Ισίδωρος μετέβη στο Νοβογκρούντοκ, στη συνέχεια στη Λιθουανία και την Πολωνία για να εγκατασταθεί τελικά στη Ρώμη, όπου συνέχισε τη σταδιοδρομία του μέσα στους κόλπους της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Το 1443 Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως αναδείχθηκε ο Γρηγόριος Γ' Μάμμας, ένας από τους συντάκτες της αποφάσεως της Συνόδου Φερράρας – Φλωρεντίας, συναγωνιστής του Ισιδώρου κατά την επιβολή της ουνίας. Οποιοσδήποτε ελπίδες εξασφαλίσεως ενός Όρθοδόξως φρονουῦντος Επισκόπου για την πλήρωση του θρόνου του Κιέβου, στάθηκαν κατ'αρχήν μη πραγματοποιήσιμες, με την απειλή εγκαταστάσεως ενός νέου ουνίτη Μητροπολίτου να γίνεται ολοένα και μεγαλύτερη. Ως συνέπεια τούτων, το 1448, μια επταετία μετά τη φυγή του Ισιδώρου, η Μόσχα αποφάσισε την εγκατάσταση του Μητροπολίτου Κιέβου από τη Σύνοδο Ρώσων Επισκόπων, ερήμην του Κωνσταντινουπόλεως. Στις 15 Δεκεμβρίου 1448 η Σύνοδος Ρώσων Επισκόπων, την οποία συνεκάλεσε ο ηγεμόνας Βασίλειος Β', εγκατέστησε τον Επίσκοπο Ριαζάν Ιωνά Μητροπολίτη Κιέβου και πάσης Ρωσίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα κανονικά δικαιώματα του Μητροπολίτου Ιωνά όσον αφορά τη διοίκηση των επαρχιών στις περιοχές υπό την κυριαρχία του Πολωνού κράτους Καζιμήρου Δ' επιβεβαιώθηκαν από τον Πολωνό κυβερνήτη το 1451. Επομένως εξασφαλίσθηκε η εκκλησιαστικοκανονική ενότητα της επαρχίας. Όταν το 1449 σε γνώση της Μόσχας περιήλθε η είδηση περί αναρρήσεως στο θρόνο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου, ο οποίος αρχικῶς δεν δήλωσε ουνίτης, ο Βασίλειος Β' συνέταξε Γράμμα προς αυτόν (μηνολογούμενο από τον Ιούνιο 1451· αγνοείται η αποστολή του), όπου, μεταξύ άλλων, ρωτάει για την ανάδειξη Ορθοδόξου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ένας τέτοιος Πατριάρχης

αναδείχθηκε μόνο μετά την άλωση της Πόλεως, και ήταν ο Γεννάδιος Σχολάριος, στον οποίο ακριβώς, για να λάβει ευλογία, και απευθύνθηκε ο Μητροπολίτης Ιωνάς.

Γι' αυτό είναι μεγάλο σφάλμα να ισχυρίζεται κανείς, σαν τον Επίσκοπο Μακάριο, ότι η εγκατάσταση του Αγίου Ιωνά ήταν πραξικοπηματική, αντικανονική και «μιμούμενη τὰ τέσσερα Πατριαρχεία τῆς Ἀνατολῆς» γενικά. Ας ενθυμηθούμε ότι στους εορτασμούς στη Μόσχα, με αφορμή την 500^η επέτειο του ἐν λόγω γεγονότος, το 1948 συμμετείχαν αντιπρόσωποι σχεδόν όλων των αυτοκεφάλων Εκκλησιών, του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μηδέ εξαιρουμένου.

1.5. Ο Γρηγόριος Βούλγαρος: εύλωτη σιωπή του Επισκόπου Μακαρίου

Το σημαντικότερο, το οποίο αποσιωπά ο Επίσκοπος Μακάριος, είναι η ιστορία αναδείξεως μιας νέας, μεταβυζαντινής Μητροπόλεως Κιέβου, η οποία από το ήμισυ του 15^{ου} αιώνα λειτουργούσε παράλληλα με εκείνη την παλαιά Μητροπόλη Κιέβου της βυζαντινής εποχής (με έδρα τη Μόσχα από το 14^ο αιώνα). Πραγματικός δημιουργός αυτής της νέας Μητροπόλεως δεν ήταν το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, αλλά η Ρωμαϊκή κουρία, στην οποία έδωσε τη σχετική συμβουλή ο ίδιος ο Ισίδωρος, πού μετά την άλωση της Πόλεως εγκαταστάσθηκε στη Ρώμη. Στις 15 Οκτωβρίου 1458 ο Λατίνος τιτουλάριος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Γ' Μάμμας (εκδιωθείς από την Κωνσταντινούπολη από τους Ορθοδόξους κατοίκους της πόλεως ακόμη το 1450), κατόπιν εντολής του Πάπα Ρώμης χειροτόνησε Μητροπολίτη το στενό συνεργάτη του καρδινάλιου Ισιδώρου αββά Γρηγόριο Βούλγαρο (προτού ασπασθεί το Ρωμαιοκαθολικισμό ο Ισίδωρος, ο Γρηγόριος χρημάτισε διάκονός του και τον συνόδευσε και στη Μόσχα). Αρχικώς ο νέος Μητροπολίτης ήταν να υποτάξει εκείνες τις επαρχίες, οι οποίες ευρίσκονταν υπό την κυριαρχία του κράλεως Καζιμήρου Δ', όμως δεν πρόλαβε ο Γρηγόριος να εγκαταλείψει τη Ρώμη, όταν ο

Πάπας Πίος Β΄ αποφάσισε την επέκταση των διεκδικήσεων της Ρωμαϊκής Εκκλησίας και επί της Μοσχοβίτικης Ρωσίας. Κατόπιν υποδείξεως του Πάπα, ο Ισιδώρος αποποιήθηκε τυπικά υπέρ του Γρηγορίου Βουλγάρου των «κρατουμένων» από αυτόν τμημάτων της Μητροπόλεως πάσης Ρωσίας και τον Ιανουάριο 1459 ο Γρηγόριος κατευθύνθηκε στον Καζίμηρο Δ΄, συνοδευόμενος από αντιπρόσωπο του Πάπα, ο οποίος κόμιζε παπικό γράμμα στον κράλη. Εμπειρείχε κατάρες κατά του Αγίου Ιωνά και ζητούσε να ανακαλέσει ο κράλης, υπέρ του Γρηγορίου, την αναγνώρισή του της αρχής του Αγίου επί των Ορθοδόξων επαρχιών στο χώρο της Λιθουανίας και της Πολωνίας και στη συνέχεια να πετύχει το ίδιο και από τη Μόσχα, δηλαδή στο χώρο πλέον της μεγάλης ηγεμονίας Μοσχοβίας. Ο κράλης εκπλήρωσε τις απαιτήσεις του Πάπα Πίου Β΄, υποχρεώνοντας τους Ορθοδόξους Επισκόπους της Λιθουανίας και της Πολωνίας να υποταχθούν στον εκ Ρώμης απεσταλμένο Ρωμαιοκαθολικό Ιεράρχη «πάσης Ρωσίας» Γρηγόριο, παραβιάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις ιδικές του εγγυήσεις, τις οποίες είχε δώσει στον Άγιο Ιωνά το 1451, και επίσης έστειλε Γράμμα στον Βασίλειο Β΄, όπου του πρότεινε να παύσει τον Ιωνά λόγω προχωρημένης ηλικίας και να δεχθεί η Μόσχα τον Γρηγόριο ως Μητροπολίτη.

Η Μόσχα, φυσικά, με έντονη αγανάκτηση είδε την ωμότατη παρέμβαση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στα εσωτερικά της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ρωσίας. Το 1459 η Σύνοδος Επισκοπων της Βορειοανατολικής Ρωσίας δήλωσε πιστότητα στον Άγιο Ιωνά και απέρριψε απερίφραστα τον «ἀποστάτην τῆς Ὁρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως, Γρηγόριον, τοῦ Ἰσιδώρου μαθητὴν...τὸν διαφθείραντα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ Ρώμης προελθόντα...τὸν τῆς Ἁγίας καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀφορισθέντα, τὸν ἀντοαποκαλούμενον Μητροπολίτην Κυόβου».

Από την πλευρά του, ο Ορθόδοξος πληθυσμός των Λιθών επίσης αντέδρασε κατά τρόπον οδυνηρό στη βίαια υποταγή στον παπικό λεγάτο, κάτι το οποίο τελικά οδήγησε τον Γρηγόριο Βούλαρο να αναζητήσει την αναγνώριση της

Κωνσταντινουπόλεως. Το 1465 απέστειλε πρόσβη στον Κωνσταντινουπόλεως Συμεών, αλλά δεν τον δέχθηκε ο Πατριάρχης. Έν τούτοις ο επόμενος Πατριάρχης Άγιος Διονύσιος Α΄ το 1467 συγκατατέθηκε να δεχθεί τον Γρηγόριο Βούλγαρο στην εκκλησιαστική κοινωνία, αναγνωρίζοντας τη θέση του ως Μητροπολίτου πάσης Ρωσίας, και στις 14 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους απέστειλε Γράμμα του στη Μόσχα. Στο Γράμμα ο Πατριάρχης ισχυριζόταν τη μη αναγνώριση από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως του Αγίου Ιωνά ως νομίμου Προκαθημένου της Εκκλησίας πάσης Ρωσίας, αλλά ούτε και τους διαδόχους του, απαιτώντας στο Γρηγόριο να παραχωρηθεί η διοίκηση της Εκκλησίας της Ρωσίας. Καθόλου τύχαια ήταν η πρόδηλη βιασύνη του Πατριάρχου Διονυσίου ο οποίος σε λιγότερα από ένα μήνα μετά την ανάρρησή του στον θρόνο εξέδωσε αυτή την απόφαση. Πιθανότατα, η ανάρρησή του στο θρόνο οφειλόταν κατά κάποιον τρόπο στην εκπλήρωση ορισμένων όρων, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων, που αφορούσαν τον Γρηγόριο Βούλγαρο.

Η πράξη του Πατριάρχου Διονυσίου είχε μια θετική πλευρά: ολόκληρη η εκκλησιαστική οργάνωση, εν τῷ προσώπῳ του πρωθιεράρχου της και τους υπ'αυτὸν αρχιερείς, εγκαταλείποντας το Λατινικό δόγμα προσχωρούσε στην Ορθοδοξία, αφενός (παρόλο που θα έπρεπε να παραμείνει ανοικτό το ερώτημα περί ειλικρινείας μίας τέτοιας προσχωρήσεως, διότι ο άμεσως διάδοχος του Γρηγορίου Βουλγάρου Μητροπολίτης Μισαήλ μετά την εκλογή του το 1476 προς τον Πάπα Ρώμης Σίξτο Δ΄, και όχι την Κωνσταντινούπολη, αποτάθηκε για επικύρωση της εκλογής του). Η ίδια όμως η πράξη αυτή εκ των υστέρων νομιμοποιούσε την παπική παρέμβαση στα της Ρωσικής Εκκλησίας, αφετέρου. Απαράδεκτη έκρινε η Μόσχα την απαίτηση υποταγής στον ἐκ Ρώμης προερχόμενο «τοῦ Ἰσιδώρου μαθητὴν» Γρηγόριο, οὕτως ὥστε το Γράμμα του Πατριάρχη Διονυσίου ὄχι μόνο δεν ἔγινε δεκτό, ἀλλὰ μ' αὐτὸν τον τρόπο ἡ Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ μακρόν ἀπώθησε τὴν οἰκεία τῆς ιστορικῆς Ρωσικῆς Μητροπόλ. Αὐτὴ ἡ ἀπόφαση του

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως αποδυνάμωσε σοβαρά τη θέση της Ορθοδόξου Εκκλησίας σε όλη την Ανατολική Ευρώπη και ιδίως υπό τις συνθήκες του Οθωμανικού ζυγού. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο λίαν συντόμως αποκατεστάθησαν οι σχέσεις με την Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως: το 1518 ήδη στη Μοσχοβία έφθασε η αποστολή του Κωνσταντινουπόλεως Θεολήπτου με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Ζιχνών Γρηγόριο. Οι τίτλοι, πού εμπεριείχαν τα κομισθέντα Γράμματα, επιβεβαίωσαν την αναγνώριση του Μητροπολίτου Μοσχοβίας. Ο Βαρλαάμ αναφέρεται στο Γράμμα του Πατριάρχου Θεολήπτου (Ιούνιος 1516) ως «μητροπολίτης Κυόβου καὶ πάσης Ρωσσίας» (ἐν inscriptio) και ως «μητροπολίτης Μοσχοβίας καὶ πάσης Ρωσσίας» (στην «υπογραφή»). Η Μόσχα απέδιδε μεγάλη σημασία στην έλευση των απεσταλμένων του Πατριάρχου, κάτι για το οποίο υπάρχουν και επίσημες σημειώσεις, ενώ η είδηση περί ελεύσεως της πρεσβείας, τη σύνθεση και την αναχώρησή της συμπεριλήφθηκαν στα χρονικά. Οι σχέσεις μεταξύ των αμφοτέρων Εκκλησιών συνεχίσθησαν και στο περαιτέρω.

Αναμφισβήτητα, με την προβολή απαράδεκτων όρων και πράττοντας αντιθέτως προς την πολιτική των δύο προκατόχων του, ο Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος Α΄ ενήργησε απερισκέπτως, διακινδυνεύοντας τις σχέσεις μεταξύ του θρόνου Κωνσταντινουπόλεως και Μοσχοβίας, κάτι, το οποίο, έλλείψει του ενωτικού παράγοντος, μάς ωθεί να επανεξετάσουμε τους πραγματικούς λόγους μιας τέτοιας εσπευσμένης απόφασεως. Όπως και να ήταν, αποτέλεσμα των ενεργειών της Κωνσταντινουπόλεως ήταν το αντάλλαγμα: επί μακρόν έχασε το σύνδεσμο με την ιστορική της Μητρόπολη με έδρα τη Μόσχα, αλλά εξασφάλισε τη διοίκηση των επαρχιών στο χώρο της Πολωνο-Λιθουανικού κράτους (από το 1569 η Πολωνο-Λιθουανική Κοινοπολιτεία). Άλλωστε αυτή η διοίκηση ήταν σε μεγάλο βαθμό κατ'όνομα...όμως ας επανέλθουμε στο κείμενο του Επισκόπου Μακαρίου.

Προφανώς, η πραγματική εικόνα ήταν εντελώς διαφορετική από τη λαϊκή χρωμολιθογραφία, την οποία ο Επίσκοπος Μακάριος αγωνίζεται να παρουσιάσει

ως αληθινή: «ή ἀκμάζουσα Μητρόπολη Κιέβου» — «η μεταφορά αυτής στο Βλαδίμηρο (κανονική) και στη συνέχεια στη Μόσχα (υποτιθέμενη αντικανονική)» — «η δυσαρέσκεια των κατοίκων Κιέβου και περιοχών «βόρεια τῶν Καρπαθίων» — «η ανάδειξη τριών Μητροπόλεων τον 13^ο αιώνα» — «ἀντικανονική ἐκλογή του Αγίου Ιωνά στη Μόσχα».

II. Δύο σπουδαιότατα εκκλησιαστικά γεγονότα του τέλους 16 και 17 αιώνα μέσα από την γραφίδα του Επισκόπου Μακαρίου

II. 1. Σύσταση του Πατριαρχείου στη Μόσχα

Αψάμενος της «αντικανονικότητας» της εγκαταστάσεως του Μητροπολίτου Ιωνά, ο Θεοφιλέστατος εισηγητής μεταβαίνει αμέσως στη σύσταση του Πατριαρχείου στη Ρωσία. Η εξέταση αυτού του όντως σπουδαιότερου ζητήματος συνοδεύοντο από συνήθη παράπονα για την παραχώρηση της πατριαρχικής αξίας στους Μητροπολίτες πάσης Ρωσίας «*ὑπὸ τὴν ἀφόρητη πίεση τοῦ Τσάρου Θεοδώρου*»— λες και η Εκκλησία της Ρωσίας δεν άξιζε την πατριαρχική τιμή αυτή καθεαυτή και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμίας Β΄ ερχόταν στη Μοσχοβία παρά το θέλημά του και όχι για να εξασφαλίσει ποικίλη βοήθεια (την οποία και έλαβε πλουσιοπάροχα). Αφού αναφέρθηκε στην εγκαθίδρυση του Πατριάρχου Ιώβ στο Κρεμλίνο και το Συνοδικό Γράμμα 1590, ο Επίσκοπος Μακαριος προχωρεί σε κριτική εις βάρος των Ρωσικών αρχών, οι οποίες τόλμησαν να ζητήσουν την τρίτη θέση στα Δίπτυχα για τη Μόσχα, το οποίο, κατά τη γνώμη του, ήταν εκδήλωση του «*μεγαλοϊδεατικού σωβινισμού*». Ούτε καν επιχειρεί να δώσει μια πιο απλή και ρεαλιστική εξήγηση τούτων. Και κακώς πράττει: το θέμα, βεβαίως, δεν ήταν ο «σωβινισμός» (τουσούτω μάλλον τους Έλληνες του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων στη Ρωσία αμφίβολο είναι να τους ξεχώριζαν από εκείνους του Κωνσταντινουπόλεως), αλλά ότι οι Ρώσοι συνειδητοποιούν πάρα πολύ καλά ότι επί Τουρκοκρατίας πραγματική εξουσία από τους Πατριάρχες της Ανατολής είχε μόνο ο Κωνσταντινουπόλεως, και μόνο στην απλή ευλάβεια έναντι του τίτλου του

Πατριάρχου Αλεξανδρείας ως «Κριτού της Οικουμένης» οφείλεται το γεγονός ότι δεν ζητούσαν την τοποθέτηση του θρόνου Μοσχοβίας στη δεύτερη, αλλά στην τρίτη θέση στα Δίπτυχα.

Επίσης ο Επίσκοπος Μακάριος αποπειράται εμφανώς να εξυψώσει το κύρος του Συνοδικού Γράμματος 1590² έναντι της Πράξεως της Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως 1593. Το γεγονός είναι ότι ο Θεοφιλέστατος, χωρίς να αποκρύπτεται, έθεσε ως στόχο του να διαψεύσει και το ίδιο το γεγονός της συκλήσεως της Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως 1593 και τις ειλημμένες από αυτή αποφάσεις. Γράφει σχετικά: «Δέν εϋσταθοῦν ἱστορικῶς τὰ κατὰ καιροὺς λεχθέντα ὅτι ἡ συγκεκριμένη Σύνοδος συνεκλήθη, μὲ σκοπὸν νὰ συνταχθεῖ νέος Τόμος πρὸς τὸν Ρωσσίας μὲ τίς ὑπογραφές ὄλων τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ανατολῆς, δεδομένου ὅτι ἀπουσίαζε ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἀλεξανδρείας Μελετίου ἀπὸ τό Χρυσόβουλο τοῦ 1590. Ἡ πραγματικότητα εἶναι ὅτι τὴν Πατριαρχικὴ ἀξία τὴν ἔλαβαν ἀπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως μόνον. Οἱ Πατριάρχες Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πού συνυπογράφουν τό Χρυσόβουλο, παρεπιδημοῦσαν τότε στήν Κωνσταντινούπολη καί, ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχεῖα μας, δέν ἔχουν ὑπογράψει μόνο τό Χρυσόβουλο τῆς Ρωσσίας ἀλλά καί ὅλες τίς Συνοδικές ἀποφάσεις τῆς ἐποχῆς. Ἐπομένως, ἡ ἀνακήρυξη Ἀὐτοκεφάλου δέν ἀπαιτοῦσε ὅλες τίς ὑπογραφές τῶν Προκαθημένων, ὅπως σήμερα ἰσχυρίζονται κάποιοι διότι θέλουν νὰ περιορίσουν τὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἐξάλλου ἂν αὐτὸ ἦταν προϋπόθεση, τότε στό Χρυσόβουλο τοῦ Μόσχας θά ἔπρεπε νὰ εἶχε καί τὴν ὑπογραφή τοῦ Κύπρου, ὡς ἀρχηγοῦ Ἀὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας καί ἐκείνου. Ὅμως κάτι τέτοιο δέν συμβαίνει».

Όλα ὅσα πραγματεύονται ἐδῶ, ἐρχονται σε ἀμεση ἀντίθεση με το κείμενο της Συνοδικῆς Πράξεως του 1593. Στην ἀρχὴ της ο Αλεξανδρείας Μελέτιος,

---

² Μάλιστα, τυγχάνει γνωστό, ὅτι ἡ πλειοψηφία των υπογραφῶν πού φέρνει ἡ Πράξη του 1590 (66 ἐκ των 106) πλαστογραφήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη.

απευθυνόμενος άμεσα προς τους λοιπούς Πατριάρχες, λέγει: «Οΐδατε, άδελφοί, ότι χαρακτηριστικόν τῆς πρὸς τὸν σωτῆρα καὶ θεὸν ἡμῶν ἀγάπης ἢ ποιμαντικῆ ἔστιν ἐπιμέλεια. Πέτρε, γάρ φησι, φιλεῖς με, ποιμενε τά πρόβατά μου· δίῃν αἰτίαν καὶ ἡμεῖς πολλοὺς πολλάκις ἀγῶνάς τε καὶ πόνους καὶ κινδύνους ὑπεμείναμέν τε καὶ ὑπομείνομεν, ὡς οἶδατε· καὶ νῦν δέ, ἐπειδὴ γράμματα πρὸς ἡμᾶς ἀπεστάλη παρὰ τοῦ παναγιωτάτου οἰκουμενικοῦ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων, ἀξιοῦντα παραγενέσθαι ἡμᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀναγκῶν χάριν, ἐγὼ δέ καὶ τοῖς γράμμασι τοῖς ἀπὸ Μοσκοβίας τῆς ὀρθοδοξοτάτης παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου Θεοδώρου ἐντυχῶν καὶ ἐκατέρων τῶν πραγμάτων ὑπερφροντίζων, τῆς τε ἀνάγκης τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλικῆς ἀξιώσεως, παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν, ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα παρ’ ἡμῶν σκεψαμένην, συμψηφίσασθαι ἡμῖν περὶ τῶν λεχθησομένων, ὅπερ ἂν δίκαιον εἶναι φανῆ...δεῖ δέ με τοῖς εὐσεβεστάτοις γράμμασι τοῦ θεοστέπτου βασιλέως ἀποκριθῆναι, παρακαλῶ καὶ τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν, εἰ δίκαια δόξω λέγειν καὶ τῶν πατρικῶν ὅρων ἐχόμενα δοκιμᾶσαι καὶ συμψηφῖσαι συνοδικῶς· κρίνω τοίνυν δίκαιον εἶναι τὴν Θεοῦ φιλανθρωπία καὶ χάριτι κοσμηθεῖσαν βασιλεία πόλιν τὴν ὀρθοδοξοτάτην Μοσκοβίαν καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς μεγαλύνεσθαι πράγμασι, κατὰ τὸν κη’ τῆς δ’ συνόδου κανόνα τῶν χλ’ ἀγίων πατέρων τῶν ἐν Χαλκηδόνι συνελθόντων».

Ἐπ’ αὐτοῦ ο Παναγιώτατος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ιερεμίας εἶπε: «Τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρότερον καὶ ἐπράξαμεν καὶ ἐγγράφως ἐδηλώσαμεν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ» Σωφρόνιος, ὁ Ἱεροσολύμων παναγιώτατος πατριάρχης ἔφη: «καὶ αὐτὸς ἀπαραλλάκτως τὰ αὐτὰ ἀποφαίνομαι». «Ἡ ἀγία σύνοδος ὁμοθυμαδὸν εἶπε: τοῦτο, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους κέκριται, πάντες στέργομεν, καὶ τοῦτο δέ περὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κρίνομεν, ἵνα ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Μοσκόβου καὶ αὐτοκράτωρ πάσης Ῥωσίας καὶ τῶν ὑπερβορείων μερῶν, καθὼς μέχρι σήμερον ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἔχει τό μνημόσυνον αὐτοῦ, καὶ ἐν

ταῖς ἀγίαις προθέσεσι καὶ ἱερεῖς δυπτύχοις, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἑξαψάλμου, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν δύο ψαλμῶν, υπὲρ τοῦ βασιλέως λεγομένων, ἐκφωνῆται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ἐκείνην κατ' ὄνομα, ὡς ὀρθοδοξότατος βασιλεύς».

Από το παρατεθέν κείμενο καθίσταται απολύτως σαφές ότι: α) η Μείζων Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως του 1593 συνεκλήθη ακριβώς για να ακούσει τη θέση του Αλεξανδρείας, ο οποίος ήταν απών κατά την υπογραφή του Γράμματος του 1590 (χειροτονήθηκε Πατριάρχης στις 5 Ιουλίου του 1590, δηλαδή μετά τη Σύνοδο του 1590· β) ο Κωνσταντινουπόλεως, παρόλο που λέγει λίγο στενοχωρημένος ότι είχε ήδη ληφθεί η απόφαση, ουδεμία αντίρρηση φέρνει επί μιᾶς δεύτερης ψηφοφορίας. Άρα, ψευδής τυγχάνει ο ισχυρισμός του Επισκόπου Μακαρίου ότι «ἡ ἀνακήρυξη Αὐτοκεφάλου δέν ἀπαιτοῦσε ὅλες τίς ὑπογραφές τῶν Προκαθημένων». Αντιθέτως, ακριβώς τούτο και απαιτεῖτο, ὅπως προκύπτει ἄμεσα ἀπὸ το κείμενο τῆς Πράξεως! Ουδεμία, λοιπόν, απολύτως σχέση έχει με αυτά ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, διότι αποφάσεις αυτού του επιπέδου ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τους τέσσερεις Πατριάρχες, και ὄχι ἀπὸ ὅλους τους Προκαθημένους των Αυτοκεφάλων Εκκλησιῶν. Επομένως, η απόφαση αποδόσεως στη Μόσχα πατριαρχικής τιμῆς και αξίας, ελήφθη ἀπὸ τὴν «οικουμενικὴ σύνοδο» των Πατριαρχῶν τῆς Ανατολῆς, και καθόλου ἀπο τον Ιερεμία Β' μόνο.

II. 2. Υπαγωγή τῆς Μητροπόλεως Κιέβου στο Πατριαρχεῖο Μόσχας

Δεν γράφει ο Θεοφιλέστατος Μακάριος σχεδόν τίποτε για τὴν προσχώρηση στην ουνία τῆς Ιεραρχίας τῆς «κωνσταντινουπολίτικῆς» Μητροπόλεως Κιέβου και Γαλικίας. Αντιθέτως, ζωγραφίζει μια ωραιοποιημένη εικόνα λειτουργίας τῆς Μητροπόλεως Κιέβου στην Πολωνο-Λιθουανικὴ Κοινοπολιτεία: «ἡ Κωνσταντινούπολη μετεῖχε στή Σύνοδο τῆς Βρέστης (1596), ἡ ὁποία καθαίρεσε τοὺς λατινόφρονες Ἐπισκόπους, ἐνῶ ἀργότερα ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνης ἀνανέωσε δι' ἐκλογῆς και χειροτονίας τὴν Ἱεραρχία τῆς Τοπικῆς ἐν Κιέβῳ Ἐκκλησίας (1621)». Μᾶς μένει μόνον να μαντεύουμε,

γνωρίζει άραγε ο Επίσκοπος Μακάριος ότι ένας εκ των δύο εξάρχων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στη Σύνοδο 1596 Νικηφόρος κατηγορήθηκε από τις Πολωνικές αρχές ως κατάσκοπος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και — προσοχή! — του βασιλείου της Μοσχοβίας, συνελήφθη και λιμοκτόνησε· ότι η Πολωνική Κυβέρνηση αρνήθηκε αναγνώριση της επανασυσταθείσης από τον Πατριάρχη Θεοφάνη Ιεραρχίας και μόνο χάριν στις προσωπικές διασυνδέσεις και τα ταλέντα του Αρχιμανδρίτου Πέτρου Mohila επανιδρύθηκε ουσιαστικά η Μητρόπολη αυτή από την Πολωνική Δίαιτα του 1632· ότι τέλος στη Δίαιτα του 1676 η Πολωνική Κυβέρνηση εξέδωσε απόφαση περί απαγορεύσεως οποιασδήποτε μη εγκεκριμένης από τις αρχές επαφής με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, επισυρομένης της ποινής του θανάτου και της κατασχέσεως της περιουσίας.

Ωραιοποιημένη και απολύτως ψευδής θεώρηση της θέσεως της Ορθοδόξου Εκκλησίας στην Πολωνο-Λιθουανική Κοινοπολιτεία κάνει ζωνρή αντίθεση με τους προσδιορισμούς, με τους οποίους χαρακτηρίζει ο Επίσκοπος Μακάριος τα εκκλησιαστικά πράγματα στο Πατριαρχείο Μόσχας: *«πεπλανημένα ἐκκλησιαστικά ἔθιμα, τὰ ὁποῖα εἶχαν παρεισφρήσει στήν ἐκκλησιαστική ζωή πού ἦταν ἀναμεμειγμένη μέ παγανισμό, μαγγανείες, μαγεῖες, καί πολλῶν εἰδῶν δεισιδαιμονίες»*. Θα εδύνατο να υποθέσει κανείς ότι υπό «πεπλανημένα ἐκκλησιαστικά ἔθιμα» ο Επίσκοπος Μακάριος εννοεί εκείνα, τα οποία κατήργησε ο Νίκων, ὁ Αγιώτατος Αρχιεπίσκοπος Μοσχοβίας, πάσης Μεγάλης τε καὶ Μικρᾶς Ρωσίας Πατριάρχης (ο τίτλος αυτός, συμπεριλαμβανομένης και της Μικρᾶς Ρωσίας! ανεγνωρίζετο και από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο, φυσικά, αποσιωπά ο Επίσκοπος Μακάριος): σταυροκόπημα με δύο δάκτυλα, περισσότερες απ'ό,τι στην μεταγενέστερη πρακτική μεγάλες μετάνοιες κλπ. Παρά τις συκοφαντίες του εισηγητή, τίποτε το «μαγικό» ή το «ειδωλολατρικό» ούτε στο σταυροκόπημα με δύο δάκτυλα, το οποίο τυγχάνει αυθεντικός βυζαντινός τρόπος σταυροκοπήματος, αλλά ούτε σε λοιπές παραδόσεις της παλιάς Ρωσικής ευλάβειας (οι οποίες απλώς

αντικατόπτριζαν τα αρχαία βυζαντινά έθιμα, τα οποία μέχρι τον 17 αιώνα οι Έλληνες είχαν ήδη λησμονήσει), δεν υπήρχε αλλά ούτε υπάρχει.

Λοιπόν, επανερχόμεθα στο κείμενο της εισηγήσεως του Επισκόπου Μακαρίου: «Τò πρόβλημα μεταξύ Κιέβου και Μόσχας και κατ'επέκταση μεταξύ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου και Ρωσικῆς Ἐκκλησίας δημιουργήθηκε, όταν ὁ Μόσχας Ἰωακείμ εξέλεξε ἀντικανονικά και δίχως τήν ἔγκριση τῆς Μητρῶς Ἐκκλησίας Μητροπολίτη Κιέβου τὸν Γεδεών. Ἀκολούθησε, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἡ καθαίρεσή του ἀπὸ τοπικὴ Σύνοδο τοῦ Κιέβου, καὶ τὸ ὁποῖο παρασιωπᾶται μέχρι και σήμερα ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἱστορικούς». Η εξέταση αυτού του ισχυρισμού πρέπει να αρχίσουμε από το τέλος: οι Ρώσοι ιστορικοί «ἀποσιωποῦν» την τοπικὴ Σύνοδο τοῦ Κιέβου, η οποία καθαίρεσε τον Μητροπολίτη Γεδεών, για ένα και απλούστατο λόγο, διότι δεν υπήρχε, αλλά ούτε θα μπορούσε να υπάρχει μία τέτοια Σύνοδος.

Πρώτον, σύμφωνα η Ορθόδοξη Ιεραρχία της Κιεβινῆς Μητροπόλεως εκείνη τη στιγμή περιορίζετο σε δύο Αρχιερείς: τον Γεδεών Τσετβερίνσκι και τον Λάζαρο Μπαράνοβιτς, ενώ οι υπόλοιποι Ιεράρχες προσχώρησαν κρυφά στην ουνία. Με όλα ταύτα ο Λάζαρος κατείχε τον θρόνο Τσερνίγκοφ, για την οποία ακόμη το 1667 έλαβε Γράμμα από τη Μόσχα, το επιβεβαιωτικό των δικαιωμάτων του και του αξιώματος του Αρχιεπισκόπου, και ταυτόχρονα επί πολλά χρόνια χρημάτισε ουσιαστικά Τοποτηρητής του θρόνου του Κιέβου. Ο Γεδεών δέ αναγκάσθηκε να δραπετεύσει στην αριστερή όχθη λόγω απειλών εξοντώσεως, τις οποίες εξαπέλυσαν κατ'αυτού η Πολωνική Κυβέρνηση.

Δεύτερον, μία περίπου τέτοια συνέλευση, μόνο ερήμην και των δύο Επισκόπων, πράγματι συνήλθε τον Ιούνιο 1685. Αυτή ακριβώς εξέλεξε (και όχι «καθαίρεσε»!) τον Γεδεών ως Μητροπολίτη. Αυτή η ίδια προέβαλε έξι απαιτήσεις στις Μοσχοβίτικες αρχές, με την πλήρωση των οποίων ο Κιεβινός κλήρος δεχόταν να υπαχθεί στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Μόσχας. Τον Σεπτέμβριο του 1685 η τσαρική Κυβέρνηση εξέτασε αυτές τις απαιτήσεις, αποδεχομένη τις πέντε από τις

έξι, το οποίο βρήκε αναπαυμένο τον Χατμάνο. Τον Οκτώβριο του 1685 ο Γεδεών αναχώρησε για Μόσχα, προκειμένου στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου έτους να προηχθεί σε Μητροπολίτη.

Επομένως, ο Επίσκοπος Μακάριος παρεπλάνησε σοβαρά τους Ιεράρχες του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: δεν εξέλεξε ο Μόσχας τον Γεδεών (αυτό το έπραξαν ο Κιεβινός κλήρος και ο λαός με επικεφαλής τον Χατμάνο) και δεν τον καθαίρεσε κάποια μυθική «Τοπική Σύνοδος».

Έν τούτοις, το 1686 η Μοσχοβίτικη Κυβέρνηση και ο Πατριάρχης υπέβαλαν αίτημα στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να εξασφαλίσουν Γράμματα, επιβεβαιωτικά των ήδη τετελεσμένων. Ο κύριος λόγος εξασφάλισης ενός τέτοιου Γράμματος, ήταν η επίμονη παράκληση του Χατμάνου, ο οποίος φοβόταν μήπως, ελλείψει αυτού, δημιουργηθεί εκκλησιαστική ταραχή στη δεξιά όχθη, δηλαδή στο έδαφος της Πολωνο-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας. Το ίδιο έτος ελήφθησαν αυτά τα Γράμματα.

Ο Επίσκοπος Μακάριος ασχολείται επισταμένως με το περιεχόμενο αυτών των Γραμμάτων, αλλά η εξέταση του αυτή πάσχει από ελλείψεις και μάλιστα για αρκετούς λόγους. Ένας από αυτούς είναι η προκατάληψη του συντάκτη της εισηγήσεως, αλλά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτή. Τελικά, διεξάγεται μια σοβαρή συζήτηση, ώστε κάθε πλευρά θέλει να τονίσει στα κείμενα μόνο εκείνα, τα οποία την εξυπηρετούν, χωρίς να κάνει και πολύ έμφαση στα υπόλοιπα.

Εκείνο, το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο Θεοφιλέστατος εισηγητής ουδεμία επίγνωση έχει του ιστορικού πλαισίου, μέσα στο οποίο εξελίσσονταν τα υπό εξέταση γεγονότα. Αλλιώς δεν θα προέβαλλε, π.χ., εντελώς γελοίες υποθέσεις ότι οι «πιέσεις», στις οποίες αναφέρονται διάφορα κείμενα του 1686, δεν είναι οι μυθικές «έπεκτατικές επιχειρήσεις του Ρωσικού Πατριαρχείου», αλλά πέρα για πέρα υπαρκτά προβλήματα: η κατηγορηματική απαγόρευση από τις Πολωνικές αρχές κάθε επικοινωνίας με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η κατάσχεση

υπέρ των ουνιτών περιουσιών των Ορθοδόξων Ιερών Μονών της Πολωνο-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας, η καταπίεση εις βάρος των Ιεραρχών να ασπασθούν την ουνία (η οποία μέχρι το 1686 είχε ήδη συντελεσθεί στο χώρο της Πολωνο-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας), κλπ. Σ'αυτές πράγματι βαρύτερες καταπιέσεις αναφέρεται πολλά ένα μεγάλο σώμα της εκκλησιαστικής διπλωματικής αλληλογραφίας του χρονικού διαστήματος 1670–1680, η οποία αυτή τη στιγμή ετοιμάζεται για έκδοση από ομάδα επιστημόνων.

Ακόμη, ο εισηγητής δεν βλέπει διαφορά μεταξύ των ιδιωτικών Γραμμάτων των Ιεραρχών και των επισήμων κειμένων του Πατριαρχείου, συγχέοντας όλα αυτά, λες και κάθε ρητό των Πατριαρχών της Ανατολής είναι το έσχατο κριτήριο. Τέλος, αποδίδει υπερβολικά μεγάλη σημασία στην παράκληση του Κωνσταντινουπόλεως να μνημονεύεται το όνομά του από τον Κιέβου κατά τη λειτουργία. Στην ουσία, η ως άνω παράκληση δεν αποτελεί προϋπόθεση νομιμοποίησης της αποφάσεως επανυπαγωγής της Μητροπόλεως Κιέβου, αλλά μια επιπλέον απαίτηση, και μάλιστα ο Πατριάρχης Διονύσιος άμεσα επικαλείται και το επιχείρημα: θέλει να μην λησμονείται ότι η «χάρις» διαδίδεται εκ του θρόνου Κωνσταντινουπόλεως «εις τὰ τῆς οἰκουμένης πέρατα»³. Με άλλα λόγια, ως «Οικουμενικός» Πατριάρχης, επιθυμεί να υπενθυμίσει την (ανύπαρκτη) δικαιοδοσία του «εφ'όλης της οικουμένης», και ουδόλως επί της Μητροπόλεως Κιέβου, παρά τον περί αντιθέτου ισχυρισμό του Επισκόπου Μακαρίου.

Εντελώς ανεύθυνοι τυγχάνουν αυτοί δε καθεαυτούς συλλογισμοί του Επισκόπου Μακαρίου περί «μιᾶς κεκρυμμένης ἀντικανονικότητος» της Ορθοδόξου

---

³ Ωστόσο, εκπληρώθηκε αυτή η παράκληση, παρά τις κατηγορίες του Επισκόπου Μακαρίου και λοιπών μελετητών, διότι ακόμη επί Πατριαρχίας του Νίκωνος από σεβασμό προς τους Πατριάρχες της Ανατολής η μνημόνευση αυτών συμπεριλήφθηκε στις τυποποιημένες εκδόσεις των Ρωσικών λειτουργικών βιβλίων (αναλυτικότερα δε βλ. τη μελέτη του Ιερέα Μιχαήλ Ζελτόφ με θέμα «Ιστορικοκανονικά ερείσματα ενότητας της Ρωσικής Εκκλησίας»).

Εκκλησίας της Ουκρανίας, οι ερειδόμενοι επί της μη πληρώσεως της παρακλήσεως ενός Πατριάρχου του 17^{ου} αιώνα, ίσως όχι ακριβώς όπως το επιθυμούσε ο ίδιος (και όμως την εκπλήρωσε). Εάν ισχύει αυτό, διατί τότε η Κωνσταντινουπολίτις Εκκλησία όλο αυτό το διάστημα είχε κοινωνία με την Εκκλησία της Ουκρανίας; Άλλωστε, ό κοινωνών τοῖς ἀκοινωνήτοις ἱεράρχαις, και μάλιστα επί αιώνες, ἀκοινωνήτος και ο ίδιος (έστω και «κεκρυμμένος αντικανονικός», σύμφωνα με την ορολογία του Επισκόπου Μακαρίου). Να πούμε διαφορετικώς: στο χώρο του δικαίου, του εκκλησιαστικού μηδέ εξαιρουμένου, σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει η προθεσμία της παραγραφής. Κατά τους αιώνες οι οποίοι μεσολάβησαν δεν έγειρε η Κωνσταντινούπολη το ζήτημα αθετήσεως των όρων του 1686, και δι' αυτό είχε προ πολλού απωλέσει κάθε επ' αυτού δικαίωμα.

III. Τα εκκλησιαστικά στην Ουκρανία τον 20 αιώνα μέσα από την γραφίδα του Επισκόπου Μακαρίου

Το τελευταίο μέρος της εισηγήσεως του Επισκόπου Μακαρίου έχει να κάνει με την επισκόπηση της Ουκρανικής εκκλησιαστικής προβληματικής μετά το 1917. Και εδώ, εκτός από τα προφανή σφάλματα ως προς τα πραγματικά γεγονότα, καθίσταται σαφές ότι ο συντάκτης του κειμένου, πέραν πάσης αμφιβολίας, κατέφευγε αποκλειστικά σε άκρως προκατειλημμένες πηγές, οι οποίες σχετίζονται με σχισματικούς-εθνικιστές και ανακαινιστές. Γι' αυτό συνέχεια κάνει γκάφες, επισωρεύοντας ψέματα πάνω στα ψέματα.

Αυτό το σκέλος ο εισηγητής αρχίζει με μια παράξενη επισήμανση ότι δήθεν μετά το 1686 «η Μητρόπολη Κιέβου...πορεύθηκε εύρισκόμενη ἄλλοτε σέ στενή σχέση πρὸς τή Μόσχα και ἄλλοτε σέ ἀπολύτως τυπική». Στην πραγματικότητα όμως, η Μητρόπολη Κιέβου καθ' όλη τη διάρκεια της Συνοδικής περιόδου της ιστορίας της Ρωσικής Εκκλησίας ήταν πολύ στενά ενσωματωμένη σε αυτή και παράλληλα με τις επαρχίες Αγίας Πετρούπολεως και Μόσχας εθεωρείτο ένας εκ των τριών

κορυφαίων θρόνων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, οικείοι ποιμενάρχοι της οποίας χρημάτιζαν μέλη της Αγιωτάτης Συνόδου. Πολύ δε περισσότερο, οι Μητροπολίτες Κιέβου απολάμβαναν το δικαίωμα εψήσεως και καθαγιασμού του Μύρου στη Λαύρα των Σπηλαίων του Κιέβου. Σε τί τότε έγκειται η τυπικότητα των σχέσεων;

Παρακάτω ο ίδιος ισχυρίζεται ότι «*όταν μάλιστα, τρείς μήνες μετά τήν πτώση του τσαρικού καθεστώτος, από 1^{ης} έως 10^{ης} Ιουνίου 1917, συνεκλήθη τό Πανρωσικό Συνέδριο, οί αντιπρόσωποι τής Ουκρανίας, πού ήσαν παρόντες, υπέβαλαν εύθαρσώς πρόταση αύτοκεφάλου: “Εάν ή Ουκρανία άποτελέση κράτος ανεξάρτητον, και ή Έκκλησία αύτής κατ’άκολουθίαν πρέπει νά καταστή αύτοκέφαλος. Εάν ή Ουκρανία άναγνωρισθῆ αύτόνομος, επίσης τοιαύτη όφείλει νά θεωρηθῆ και ή Έκκλησία αύτής”*», και παραπέμπει μάλιστα σε θλιβερής φήμης μήνυμα της σχισματικής «Συνόδου της Ουκρανικής Εκκλησίας» προς τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειο Γ', προς τους Πατριάρχες της Ανατολής και σε όλους τους Αρχηγούς Εκκλησιών έν γένει. Επομένως, ως «Πανρωσικό Συνέδριο» ο Επίσκοπος Μακάριος χαρακτηρίζει μια ασήμαντη ως προς τις συνέπειές της Πανρωσική συνέλευση κλήρου και λαού. Κατά το σύντομο διάστημα της Προσωρινής Κυβερνήσεως συνεκλήθησαν πολλά τέτοια συνέδρια και συνελεύσεις με συμμετοχή Ιεραρχών, αλλά σ'αυτή τη συγκεκριμένη συμμετείχε μόνο ένας, δηλαδή ο Επίσκοπος Ούφας Ανδρέας Ουχτόμσκι, εκείνη την περίοδο παρασυρόμενος από τις φιλελεύθερες ιδέες και επισκεπτόμενος, καθώς φαίνεται, κάθε είδους συνελεύσεις. Στην έν λόγω συνέλευση μερικοί εντεταλμένοι εκ των νοτιοδυτικών επαρχιών πράγματι υπέβαλαν προς εξέταση μια ανακήρυξη, όπου ζητούσαν το αυτοκέφαλο, υπονοούντες με αυτό το αυτόνομο, διότι τον Ιούνιο 1917 η Ουκρανία απολάμβανε του καθεστώτος της εθνικοεδαφικής αυτονομίας υπό την Ρωσία (κηρύχθηκε μονομερώς από την Τσεντράλναγια Ράντα), αλλά το ανεξάρτητο κράτος καθόλου ήταν. Δεν είχε κάποιες συνέπειες αυτή η απόφαση, όπως και αποφάσεις πλειάδας άλλων παρομοίων συνεδριών και συνελεύσεων. Και η δήλωση αυτή, βεβαίως, σε

ουδεμία περίπτωση δύναται να θεωρείται «*ὀργανωμένη κίνηση ἀυτοκεφαλίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας*», διότι μετά από ολίγους μήνες οι θιασώτες της αυτοκεφαλίας έχασαν την πλειοψηφία σε επαρχιακές συνελεύσεις των επαρχιών Κιέβου, Πολτάβας και Ποντόλγιε, την οποία είχαν κερδίσει την άνοιξη του 1917.

Μετέπειτα ο Θεοφιλέστατος, διατεινόμενος ότι «*στή συνεδρία τῆς Ρωσικῆς Συνόδου τῆς 7/20 Σεπτεμβρίου 1918 νά ἀπαγορεύσουν κατηγορηματικῶς κάθε πρόταση περί ἀυτοκεφάλου τῆς Οὐκρανίας, νά ἀποκλείσουν δέ τῆς πληρεξουσιότητος τῆς ἐπικειμένης Πανουκρανικῆς Κληρικολαϊκῆς Συνελεύσεως τοὺς πρωτεργάτες τοῦ Ἀυτοκεφάλου πρωτοπρ. Βασίλειο Λιπκόφσκι καὶ Νέστορα Σαράγιεφσκι. Βεβαίως, οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς τῶν Ρώσων δημιούργησαν μεγάλες ἀντιδράσεις*», ψεύδεται και πάλι, συγχέοντας τη Πανρωσική και την Πανουκρανική Εκκλησιαστικές Συνόδους. Στην πραγματικότητα, η συνεδρία της Πανρωσικής Κληρικολαϊκῆς Τοπικῆς Συνόδου 20 (7) Σεπτεμβρίου 1918 επεκύρωσε τις Διατάξεις περί προσωρινῆς Ἀνώτατης Ἀρχῆς της Ορθοδόξου Εκκλησίας στην Ουκρανία, τις οποίες στις 9 Ιουλίου 1918 είχε υιοθετήσει η **Πανουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησιαστική Σύνοδος**, εκ της οποίας ἀκόμη στις 8 Ιουλίου 1918 είχαν αποκλεισθῆί ο Λιπκόφσκι και οι λοιποὶ υπέρμαχοι του αυτοκεφάλου. Και μάλιστα, ἀνευ ουδεμίας επιρροῆς της Μόσχας! – διότι η Σύνοδος συνεκλήθη στο Κίεβο την περίοδο της Γερμανικῆς κατοχῆς και η φιλογερμανική κυβέρνηση του «Ουκρανικῆς κράτους» του Χατμάνου Σκοροπάντσκι υποστήριξε μάλλον τους αυτοκεφαλιστές, παρόλο που ἀπέιχε της ωμῆς παρεμβάσεως στα της Εκκλησίας. Ο ἴδιος ο Λιπκόφσκι στα απομνημονεύματά του ομολογούσε ειλικρινά ὅτι μέχρι το 1917 κανείς οὔτε καν σκεπτόταν για το αυτοκέφαλο της Ορθοδόξου Εκκλησίας στην Ουκρανία ἢ ἐκδήλωνε τις σχετικές τάσεις. Ἦταν ἀποκλειστικῶς ἀποτέλεσμα των φερτῶν πολιτικῶν ταραχῶν στην ἐκκλησιαστικῆ ζωῆ, τα οποία προκλήθηκαν ἀπὸ τη Ρωσικῆ ἐπανάσταση του 1917. Ἀλλὰ η πλειοψηφία των συνέδρων είχαν ἤδη βαρεθῆί ἀπὸ ἀγριο εθνικισμό νέων αυτοκεφαλιστῶν, οι οποίοι ζητούσαν να γίνει διάκριση μεταξύ των συνέδρων

«Ουκρανών κατ'αίμα και οπαδών της ιδέας της ουκρανοποίησης» και όλων των λοιπών μετόχων της Ουκρανικής Συνόδου. Μήπως υπονοούσε ο συντάκτης τους Ρώσους «κατ'αίμα» μετόχους της Συνόδου; Είναι δυνατόν, ένας μορφωμένος Ορθόδοξος Επίσκοπος των αρχών του 21 αιώνα να συμμερίζεται πεποιθήσεις που θέλουν τη διάκριση μεταξύ των χριστιανών αναλόγως «με το αίμα» τους;!

Και ένας άλλος ισχυρισμός, με τον οποίο κατακλείεται η ως άνω παράγραφος της εισηγήσεως του Επισκόπου Μακαρίου: *«Άρκετοι από τους κληρικούς και λαϊκούς ἄρχισαν νά σχηματίζουν ανεξάρτητες κοινότητες στό Κίεβο και στήν Ποδολία, ἐνῶ οἱ δύο προαναφερθέντες κληρικοί ἀντοχειροτονήθηκαν Ἐπίσκοποι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν πρεσβυτέρων, ἰδρύοντας τήν Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας και, βεβαίως, δημιουργώντας σχίσμα»*. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι ο σχηματισμός των ανεξαρτήτων κοινοτήτων του Λιπκόφσκι έγινε πραγματικότητα ήδη το 1919, κατά την κατάληψη του Κιέβου από τον Κόκκινο στρατό. Ουσιαστική υποστήριξη στον Λιπκόφσκι παρείχαν οι Σοβιετικές αρχές, προκειμένου να δημιουργήσουν σχίσμα και να αποδυναμώσουν την Ορθόδοξη Εκκλησία στην Ουκρανία. Η εἰς «Μητροπολίτη Κιέβου» «χειροτονία» από συνέδρους και λαϊκούς του ἐν ἀργία τελούντος εγγάμου Πρωθιερέα Λιπκόφσκι συντελέσθηκε ήδη ἐπί μπολσεβίκων και με την υποστήριξή τους με σκοπό την καταπολέμηση της κανονικής Εκκλησίας, στάθηκε αφορμή να αποκαλείται από τον λαό η υπό αυτόν Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία της Ουκρανίας (ΑΟΕΟ) «Εκκλησία των αυθιερωμένων». Ἰδού οἱ πρώτοι «ἥρωες» της εθνικής κινήσεως αυτοκεφαλίας, τους οποίους με τόση συγκαταβατικότητα αντιμετωπίζει ο Επίσκοπος Μακάριος.

Αναφέρει παρακάτω ο ομιλητής: *«Στις ἀρχές τοῦ 1919 ἡ Οὐκρανική κυβέρνηση ἐξέδωσε νόμο περί «Ἀυτοκεφάλου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας», διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπαγορεύθηκε ἡ μνημόνευση τοῦ Πατριάρχου Τύχωνος καί τοῦ φιλορώσου Μητροπολίτου Κιέβου Ἀντωνίου, ἐνῶ ἰδρύθηκε Σύνοδος ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη Αἰκατερινοσλάβ Ἀγαπητὸ»*. Εκ πρώτης ὄψεως, εἶναι ορθά τόσο τα ονόματα, όσο και

οι ημερομηνίες, και όμως υπάρχει κάτι, το οποίο αποσιωπά το κείμενο: υπό την Ουκρανική κυβέρνηση το κείμενο εκλαμβάνει το **Ουκρανικό Διευθυντήριο του Σίμων Πετλιούρα**, στρατιωτικές δυνάμεις του οποίου κατέλαβαν το Κίεβο από το Δεκέμβριο του 1918 έως το Φεβρουάριο 1919. Το Δεκέμβριο του 1918 οι του Πετλιούρα συνέλαβαν και απεμάκρυναν από το Κίεβο τον κανονικώς εκλεγέντα από την Επαρχιακή Σύνοδο Κιέβου τον Μαΐο του 1918 και επικυρωθέντα τον Ιούλιο του 1918 από την Πανουκρανική Σύνοδο Μητροπολίτη Κιέβου Αντώνιο Χραποβίτσκι. Την 1^η Ιανουαρίου του 1919 το Διευθυντήριο υιοθέτησε νόμο «Περί της ανώτατης αρχής της Ουκρανικής Αυτοκεφάλου Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας», ενώ ο Αρχιεπίσκοπος Αγαπητός Βισνέφσκι, τον οποίο οι του Πετλιούρα τοποθέτησαν επικεφαλής της οικείας αυτών «Συνόδου», πράγματι αναγκάσθηκε να εκδόσει το ουκάζιο, πού απαγόρευε το μνημόσυνο του Πατριάρχου Τύχωνος και του Μητροπολίτου Αντωνίου, εξαιτίας του οποίου μετέπειτα παρέστη ενώπιον του εκκλησιαστικού δικαστηρίου της Συνόδου Επισκόπων της Ανώτατης Εκκλησιαστικής Αρχής της Νοτιοανατολικής Περιφέρειας (επαρχίες υπό τον έλεγχο του στρατού του Ντενίκιν), τιμωρήθηκε με ποινή αργίας, αλλά μετάνιωσε και επανήλθε στην άσκηση ποιμαντικού καθήκοντος στην οικεία αυτού επαρχία.

Αυτά τα παραδείγματα ποικίλλουν. Ο Επίσκοπος Μακάριος ισχυρίζεται ότι «τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1922 πραγματοποιεῖται ἀνεπίσημη Σύνοδος, ἡ ὁποία, μέ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἐξαρχο τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας Μιχαήλ, ἀποφάσισε ὅτι τὸ ζήτημα τῆς αὐτοκεφαλίας χρήζει, κατ'ἀρχὰς, ἀποφάσεως Κληρικολαϊκῆς Συνελεύσεως». Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ σύσκεψη στο Κίεβο ἦταν ἐπίσημη καὶ νόμιμη καὶ συνήλθε ἀντὶ τῆς προγραμματισμένης Πανουκρανικῆς Συνόδου, εξαιτίας τῶν ενεργειῶν τῶν επιτοπίων σοβιετικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες παρεμπόδισαν τὴν προσέλευση σημαντικῆς μερίδος τῶν ἐκλεγμένων συνέδρων. Ἡ Σύσκεψη τάχθηκε κατηγορηματικὰ κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Λιτκόφσκι (ΑΟΕΟ). Ὅσον δε ἀφορᾷ τὸ συζητούμενο ἀπὸ τὴ Σύσκεψη ζήτημα τοῦ αὐτοκεφάλου καθεαυτοῦ, ἐπρόκειτο περὶ αὐτοτελείας τῆς συσταθείσης

τον Μαΐο 1922 στη Μόσχα Ανώτατης Εκκλησιαστικής Αρχής των ανακαινιστών. Παρόμοια αντιανακαινιστικά «αυτοκέφαλα» εμφανίζονται τότε και στην Πετρούπολη και σε επαρχίες τινες της Ρωσίας.

Ιδού ένα άλλο παράδειγμα: «Ένα χρόνο αργότερα (25 έως 27 Οκτωβρίου 1923), οι θιασῶτες τοῦ αὐτοκεφάλου στήν Οὐκρανία κατάφεραν νά συγκαλέσουν Σύνοδο τῶν Ἐπισκόπων στό Χάρκοβο, μέ βασικό θέμα συζητήσεων τόν τρόπο ἐπιτεύξεως τοῦ Αὐτοκεφάλου, μετά ἀπό τελική ἀπόφαση τῆς Πανουκρανικῆς Κληρικολαϊκῆς Συνελεύσεως». Μιλᾶμε ὅμως για τη «Σύνοδο Ἐπισκόπων Οὐκρανίας καὶ **Κριμαίας**» των ανακαινιστῶν, η οποία προετοιμᾶσθηκε καὶ διεξήχθη ακριβῶς με υποστήριξη των μπολσεβικικῶν αρχῶν. Με ἄλλα λόγια, ο εισηγητῆς ουδεμία διάκριση κάνει μεταξύ των θιασῶτῶν της κανονικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ των σχισματικῶν-ανακαινιστῶν. Εξ ἀγνοίας, ἀραγε; Ἡ μήπως παραπλανᾶ σκοπίμως τους ἀδελφούς τους; Ἴσως, το τελευταίο, διότι υποστηρίζει παρακάτω ὅτι «ἡ Β΄ Πανουκρανική Συνέλευση, μέ τῆ συμμετοχή τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, πραγματοποιήθηκε ἀπό 17^{ης} ἕως 27^{ης} Μαΐου 1925 καὶ ἀνακήρυξε παμψηφεί τὴν Αὐτοκεφαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας, ἡ ὁποία μάλιστα ὑπογράφκε καὶ ἀπό τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας». Καὶ πάλι πρόκειται για μια «Πανουκρανική Τοπική Σύνοδο» **ανακαινιστῶν**, η οποία ἀνακήρυξε το αὐτοκέφαλο. Ουδεμία σχέση εἶχε το Πατριαρχεῖο Μόσχας με τὴν ἀπόσχιση (προφανῶς κατόπιν ἐγκρίσεως των σοβιετικῶν αρχῶν) μιας μερίδας των ανακαινιστῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ, επομένως, δὲν ἀντέδρασε καθόλου. Στις 6 Οκτωβρίου του 1925 ἡ «Πανρωσική Τοπική Σύνοδος» **ανακαινιστῶν**, η οποία ἐξέλεξε ἐπίτιμο Πρόεδρό της τὸν Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειο, ἀνεγνώρισε το αὐτοκέφαλο της Ουκρανικῆς Ἐκκλησίας ἀνακαινιστῶν: «Ἡ Γ΄ Πανρωσική Τοπική Ἱερά Σύνοδος, ἀφοῦ ἤκουσε τὰ Ἐπεπραγμένα τῆς Β΄ Πανουκρανικῆς Τοπικῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 12^{ης} Μαΐου 1925', τὰ ἀνακηρύσσοντα τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας, μετὰ ἀγάπης ἀδελφικῆς ἀποδέχεται καὶ ἐπευλογεῖ τὴν

πράξιν ταύτην τῆς κατά σάρκαν ἀδελφῆς αὐτῆς, δηλονότι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Οὐκρανίας. Ἀπὸ δέ πλευρᾶς αὐτῆς, ἡ Γ' Πανρωσσική Σύνοδος καταδικάζει ἐκείνη τὴν βίαν, ἣτις διεπράχθη τὸ ἔτος 1685, ὡς μὴ γενόμενον ἀντιμετωπίζουσα τὸν ὄρκον ὑποταγῆς [τῷ Μόσχας] ὑπὸ τοῦ Κιέβου Γεδεών, δουκὸς Σβιατοπόλσκ-Τσετβερίνσκι». Με ὅλα αὐτὰ το 1934 ἡ Σύνοδος ανακαινιστῶν ἤρε αὐτὸ το αὐτοκέφαλο.

Για το χειρισμὸ ἀπὸ τον Ἐπίσκοπο Μακάριο του ὑπὸ ἐξέταση υλικού επιμαρτυρεῖ εὐγλωττα π.χ. ἡ ἀκόλουθη πρότασή του: «τὸ 1930 ἄρχισε ἡ κατάληψη τῆς Οὐκρανίας ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους, οἱ ὁποῖοι κατήγγησαν τὸ λεγόμενο *Ἀὐτοκέφαλο*». Με κάποια διανοητική προσπάθεια, ἐρχεται κανεὶς να μαντέψει ὅτι στην πραγματικότητα ὁ συντάκτης ὑπονοοῦσε τὴν Ἐκτακτὴ Ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδο τῆς ΟΑΟΕ στο Κίεβο, ἡ ὁποία κήρυξε τὴν αυτοδιάλυσή της. Μέχρι τότε ἡ ΟΑΟΕ εἶχε εκφυλισθεῖ εντελῶς με τοὺς «ιεράρχες» τῆς να βυθισθοῦν στις ραδιουργίες καὶ εχθρότητες, με ἀποτέλεσμα ὁ Λιπκόφσκι να παυθεῖ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ επικεφαλῆς τῆς ΟΑΟΕ ἀκόμη το 1927. Δεν πειθοῦν καθόλου ὅλες οἱ ἀπόπειρες παρουσιάσεως τῆς ΟΑΟΕ ὡς θύματος τοῦ Λαϊκοῦ Επιτροπάτου Ἐσωτερικῶν Ὑποθέσεων, ἐπειδὴ ἡ «Ἐκκλησία» αὐθιερωμένων ιδρύετο ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν προστασία τῶν μπολσεβίκων καὶ χρησίμευε ὡς ἐργαλεῖο τοὺς γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας. Δυσκολεύεται ὁμῶς καν να φαντασθεῖ κανεὶς πόση ἀγνοία ἱστορίας διακατέχει ἐκεῖνο, ὁ ὁποῖος ἐπιτρέπει στον εαυτό του να μιλά περὶ «καταλήψεως τῆς Οὐκρανίας ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους τὸ 1930».

Εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον προκαλεῖ ἡ ἀκόλουθη διατύπωση τοῦ εισηγητῆ: «τὸ 1941 εἰσέρχονται τὰ γερμανικὰ στρατεύματα στὴν Οὐκρανία, με ἀποτέλεσμα νὰ ἐπελθῆ διακοπὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς σχέσεως Οὐκρανίας – Ρωσσίας»: σε ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς μπολσεβίκους οἱ Γερμανοὶ, κατὰ τον Ἐπίσκοπο Μακάριο, δεν «καταλαμβάνουν» τὴν Ουκρανία, ἀλλὰ ἀπλῶς «εἰσέρχονται». Καὶ τι ἄλλο; Να, πὺ γράφει ὁ συντάκτης: «Παρὰ τὴν πίεση τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, οἱ ἐν

Ουκρανία θεώρησαν κατάλληλη συγκυρία νά έπαναφέρουν τὸ θέμα τῆς έπισήμου άναγνωρίσεως τοῦ ἤδη άνακηρυχθέντος άυτοκεφάλου άπό τήν Β΄ Πανουκρανική Κληρικολαϊκή Συνέλευση τοῦ 1925. Ὑπ'άυτὸ τὸ πνεῦμα κινήθηκε ὁ Αρχιεπίσκοπος Λουτς καὶ Βολυνίας Πολύκαρπος, ὁ ὁποῖος τέθηκε ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Αὐτοκεφάλου Ουκρανικῆς Ἐκκλησίας, μαζί μέ τούς Ἐπισκόπους πὸν ἐκεῖνος χειροτόνησε. Βεβαίως, ἡ παραμονή του στήν Ουκρανία δέν διήρκεσε πολύ, διότι μέ τήν ὀπισθοχώρηση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων άναγκάστηκε νά αποσυρθεῖ, λόγω τῆς στενῆς έπαφῆς και συνεργασίας πὸν εἶχε μαζί τους. Συνεπῶς, ἡ δεύτερη προσπάθεια άυτοκεφαλίας κατὰ τὸν προηγούμενο αἰῶνα, μέ τήν πρωτοβουλία τοῦ Πολυκάρπου, πὸν ἦταν άμφιλεγόμενο πρόσωπο, τελικῶς δέν εὐδώθηκε. Αξίζει, ὡστόσο, νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία το 1942 ὑπέγραψε συμφωνία άναγνωρίσεως τῆς Αὐτοκεφαλίας τοῦ Πολυκάρπου, μέ τήν προϋπόθεση άποδοχῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας στήν Ουκρανία ὑπὸ τὸν Ρῶσο Μητροπολίτη Αλέξιο, ἄλλά, τελικῶς, μετὰ τῆ συμφωνία οἱ Ρῶσοι άπέσυραν τίς ὑπογραφές τους». Και πάλι ἐξ άγνοίας ἡ ἐν έπιγνώσει ο συντάκτης αποσιωπᾷ το γεγονός ὅτι ο Πολύκαρπος Σικόρσκι χρημάτισε Επίσκοπος της Ορθόδοξου Ἐκκλησίας της Πολωνίας, ο ὁποῖος το 1940, μετὰ την ένταξη της Δυτικής Ουκρανίας και Δυτικής Λευκορωσίας στην ΕΣΣΔ υπήχθη στο Πατριαρχεῖο Μόσχας. Η συσταθεῖσα άπό αὐτόν λεγόμενη δεύτερη ΟΑΟΕ, παρόλο που δήλωσε την αλληλουχία με την «Ἐκκλησία» αυθιερωμένων του Λιπκόφσκι, ουσιαστικά κατάγετο ιεραρχικά άπό την Ορθόδοξη Ἐκκλησία της Πολωνίας και το Πατριαρχεῖο Μόσχας (έν τούτοις, υπάρχουν στοιχεία περί άποδοχῆς άπό τον Σικόρσκι σε κοινωνία «ιερέων», ἄλλά ὄχι και «επισκόπων» της ΟΑΟΕ των αυθιερωμένων). Ἐν πάση περιπτώσει, ουδεμία σχέση είχε η ΟΑΟΕ του Σικόρσκι προς το «αυτοκέφαλο», το ὁποῖο κηρύχθηκε το 1925 άπό τους ανακαινιστές του Ποιμένος Πέγκοβ, ἄλλά οὔτε και την ενθυμόταν ποτέ. Απὸ αἴσχος αποσιώπησε επίσης ο εισηγητής και τη συμβολή των Γερμανών στην ίδρυση της ΟΑΟΕ του Σικόρσκι. Ἐνώ στα λεγόμενά του ὅτι «χειροτονήθηκαν τρεῖς Ουκρανοὶ ἐπίσκοποι τὸ 1942: ὁ Μπερέστια Γιούρι, ὁ

Τσιχιρίν Νικάνωρ και ὁ Οὔμαν Ἰγκορ, λαμβάνοντες σχετική αὐτονομία ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας» ἀληθεύουν μόνο τα ονόματα, διότι ουδεμία αὐτονομία ἔλαβαν, ἐπειδὴ και οι τρεις χειροτονήθηκαν ὡς Ἱεράρχες τῆς ΟΑΟΕ του Σικόρσκι, γιὰ τὴν ὁποία ὁ συντάκτης μιλά πάνω. Ἔτσι, ἡ χειροτονία τοῦ Πρωθιερέα Νικάνωρος Ἀμπράμοβιτς σε Ἐπίσκοπο Τσιχιρίν, «βικάριο-διοικητὴ τῆς Ουκρανικῆς Ἀυτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» τελέσθηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1942 στο Πινσκ Λευκορωσίας ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλέξανδρο Ἰνοζέμτσεφ, τὸν Ἐπίσκοπο Πολύκαρπο Σικόρσκι και τὸν Ἐπίσκοπο Γεώργιο Κορενίστοφ, ὁ ὁποῖος ὁ ἴδιος χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο και Πολύκαρπο σε Ἐπίσκοπο Μπερέστιας, βικάριο τῆς επαρχίας Πολέσγιε τῆς ΟΑΟΕ μόλις μιὰ ἡμέρα πρὶν, στις 8 Φεβρουαρίου 1942. Στις 10 Φεβρουαρίου 1942 στο ἴδιο το Πινσκ ἐκάρη μοναχὸς μετονομασθεὶς σε Ἰγκορ ὁ Πρωθιερέας Ἰβάν Γκουμπά, ὁ ὁποῖος αὐθημερόν χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος Ουσμάν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἰνοζέμτσεφ, τὸν Ἐπίσκοπο Πολύκαρπο Σικόρσκι και τὸν Ἐπίσκοπο Γεώργιο Κορενίστοφ.

Μεταξὺ τῶν προφανῶν ἐκδηλώσεων ἀγνοίας τοῦ εἰσηγητῆ τῆς ἀληθινῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας τὸν 20 αἰῶνα συγκαταλέγεται και ἡ ἀκόλουθη ἀτοπία: «Ὁ Φιλάρετος, μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ Πατριάρχου Ποιμένος, ὀρίστηκε τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἦταν μάλιστα ἓνας ἐκ τῶν ἐπικρατεστέρων γιὰ τὴν ἐκλογὴν στό Θρόνον τῆς Ρωσίας. Τελικῶς, ὅμως, ἐξελέγη ὁ ἀπὸ Λένινγκραντ Ἀλέξιος μὲ ἀποκλεισμό τοῦ Κιέβου Φιλαρέτου, **λόγω τῆς Οὐκρανικῆς του καταγωγῆς**». Ἐν τῷ μεταξύ, τυγχάνει πολὺ γνωστὸ ὅτι καθόλου δὲν ἀπεκλείσθη ὁ Τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Μητροπολίτης Κιέβου και Γαλικίας Φιλάρετος και συμμετείχε στις ἐκλογές, και ὅμως τα μέλη τῆς Τοπικῆς Κληρικολαϊκῆς Συνόδου προτίμησαν ἄλλο υποψήφιο. Ἐντελῶς παράξενη φαίνεται ἡ προσπάθεια ἐξηγήσεως τῶν παραπάνω με ἐπίκληση τῶν ἐθνικιστικῶν λόγων, λαμβάνοντας ὑπόψιν ὅτι ἐκ τῶν τριῶν υποψηφίων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ψήφισε ἡ Τοπικὴ Σύνοδος, οἱ δύο (συμπεριλαμβανομένου τοῦ Μητροπολίτου Φιλαρέτου και

του Μητροπολίτου Ροστόφ και Νοβοσερκάσκ Βλαδιμήρου) ήταν Ουκρανικής καταγωγής.

Κλείνοντας, ας στραφούμε στους αριθμούς, τους οποίους στο τέλος της εισηγήσεως παραθέτει ο Επίσκοπος Μακάριος: «έρευνα, πὸν πραγματοποιήθηκε στὴν Οὐκρανία ἀπὸ 9 Ἰουνίου ἕως 7 Ἰουλίου τὸ 2017, ἀποδεικνύει ὅτι οἱ πιστοὶ πὸν ἀνήκουν στοῦ λεγόμενου Πατριαρχεῖο Κιέβου καλύπτουν τὸ 44% τοῦ πληθυσμοῦ, οἱ πιστοὶ πὸν ἀνήκουν στὴν ὑπὸ τὴν Μόσχα Ἀυτόνομη Ἐκκλησία φτάνουν στοῦ 18%». Για ὅσους πράγματι ενδιαφέρονται για την εκκλησιαστική κατάσταση στην Ουκρανία είναι προφανές το κατά πόσον είναι ἀσχετοὶ αυτοὶ οἱ ἀριθμοί.

Στο σημείο αυτό κλείνουμε την επιθεώρηση των «ιστορικών στοιχείων», ἐπὶ των οποίων θεμελιώθηκε ἡ ομιλία του Πατριάρχου Βαρθολομαίου τὴν 1^η Σεπτεμβρίου 2018 και οἱ ἐπόμενες κινήσεις του. Ουσιαστικά δεν εἶναι μια ἐκθεση ἐμπειρογνώμονος, ἀλλὰ ἓνα προπαγανδιστικὸ χαρακτηριστὸ κείμενο. Ἡ μελέτη αὐτοῦ μόνο βαθύτατη λύπη προκαλεῖ ὅτι οἱ τόσο σημαντικὲς ἀποφάσεις λαμβάνονται ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως βάσει ενός υλικού του ἀπογοητευτικὰ χαμηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου.